

KOSOVA KRİZİNDE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI

Fuat AKSU*

ÖZET

Bu makalede Kosova krizine müdahil olmasını gerektiren koşulların ortaya çıkmasına koşut olarak, Türkiye'nin dış politikasında Kosova siyasasının geçirdiği değişim incelenecektir. Başlangıçta Türkiye'nin Kosova sorunundaki yaklaşımı barışçıl yöntemler kullanılarak sorunun çözülmesi odaklıdır. İlerleyen süreçte bu siyasanın nasıl değiştiği ve Türkiye'nin NATO'nun askeri müdahalesine tam destek vererek diplomasiden kuvvet kullanımına yöneldiği ele alınacaktır. Bu değişim sırasında Türkiye'nin konuya salt insan haklarının fiili ihlali boyutuyla mı baktığı, bölge ile tarihsel ve kültürel açıdan bağlarını korumaya özen gösterip göstermediği ortaya konulmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelime: Kosova, Türk Dış Politikası, Balkanlar, KFOR, UNMIK

ABSTRACT

In this article, Turkey's foreign policy changes in the Kosovo crisis will be examined. At the beginning of the Kosovo crisis in 1998-1999, Turkey supported the usage of peaceful means to resolve the problems among related parties. Turkey's policy has changed in the process. After the collapse of peaceful solution attempts, Turkey supported the NATO's military intervention and use of force in Kosovo in order to stop human right violations, mass massacre and genocide. In this process, Turkey has not only tried to protect her historical and cultural ties with Muslim and Turkish communities in the region, but also has tried to prevent the spread of instability in the Balkans.

Keywords: Kosova, Turkish Foreign Policy, Balkans, KFOR, UNMIK

Giriş

1990'lar boyunca Türkiye kendisini çevreleyen yakın kuşak istikrarsızlık odakları ile uğraştı. Pek çoğu yalnızca dolaylı olarak kendini ilgilendiren uyumsuzlukların ortadan kaldırılması ve bu bölgelerin yeniden istikrar ve işbirliği or-

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (fuataksu@ttmail.com; faksu@yildiz.edu.tr)

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. III, No.1, (Nisan 2010)

Makalenin hazırlanışı sırasında Gencer Özcan, Fulya Atacan ve Mehmet Hacısalıhoğlu taslak metinleri okuyarak değerli eleştiri ve görüşlerini ifade ettiler. Emek ve katkıları için içtenlikle teşekkür ederim.

tamına kavuşturulması çabalarında Türkiye çoğu kez bir bölgesel aktör olarak görüldü. Gerçekten de hemen her kriz ve çatışma bölgesinde ilgili taraflar hak arayışlarında Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmenin yollarını aradı.¹ Bu dönemde Türkiye bir tür dengeleyici rol üstlendi, ancak Türkiye'nin üstlenmek zorunda kalmış olduğu bu rolün bölge ülkelerinden bazılarında tedirginlik yaratmış olduğu da söylenebilir. Özellikle Balkanlar ve Kafkaslar açısından ele alındığında, Türkiye ile aynı kültürel değerleri ve tarihsel mirası paylaşmış olan toplulukların devletleşme arayışları söz konusu olduğunda bazı bölge ülkelerinin Türkiye'yi potansiyel bir tehdit unsuru olarak görmeye başladıkları açıktır. Balkanlar örneğinde Türkiye'nin Yugoslavya'nın dağılma sürecinde oynayabileceği rol bu bakımdan ayrı bir tartışma unsuru olarak gündeme geldi. Osmanlı Devleti'nin ardılı olarak bölgedeki güç dengelerindeki ağırlığı, uluslaşma, devletleşme ve azınlık tartışmaları sırasında bölgedeki Türk - Müslüman topluluklara verebileceği siyasi ve askeri destek "tehdit" olarak değerlendirilerek etnik, dinsel bir bloklaşma bu kez Balkanlar için söz konusu edildi. Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Rusya Federasyonu, Yunanistan ve Türkiye bu bloklaşma içerisinde ana eksenler olarak değerlendirildiler. Farklı etnik ve dinsel toplulukların birarada yaşama arzularını kaybetmeleri, bağımsız devlet oluşturmak ve kendi kaderlerini tayin etmek istemeleri, bir yandan kimlik ve niyetlere ilişkin tehdit algılarını keskinleştirirken, diğer yandan istikrarsızlığın tüm bölgeye yayılması riskini arttırdı.

Bu makalede Kosova krizine müdahil olmasını gerektiren koşulların ortaya çıkmasına koşul olarak, Türkiye'nin dış politikasında Kosova siyasasının geçirdiği değişim incelenecektir. Başlangıçta Türkiye'nin Kosova sorunundaki yaklaşımını barışçıl yöntemler kullanılarak sorunun çözülmesi odaklıdır. İlerleyen süreçte bu siyasanın nasıl ve niçin değiştiği incelenerek Türkiye'nin NATO'nun askeri müdahalesine tam destek vererek diplomasiden kuvvet kullanımına yönelme süreci ele alınacaktır.

Türkiye'nin Dış Politika Öncelikleri Bakımından Kosova Bunalımı

Türkiye bir dizi nedenle bölgesinde statüko yanlısı politikalar izlemek durumunda/zorunda kalmıştır. Bir imparatorluğun ardılı olarak ayrılan devletlerin irredantizmine karşılık böyle bir eğilimi benimsemiş olması anlaşılabilir bir olgudur. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze, izlediği dış politikada gözetmiş olduğu bazı önceliklerin bulunduğu ve resmi dış politika söyle-

¹ Bu konuda bir yorum için bkz.; (Robins, 2003:356-357).

minde bu önceliklere sıklıkla gönderme yaptığı görülmektedir.² Bu öncelikleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

Statü-rejim kuran antlaşmalara sadık kalmak,
İrredantist, yayılcı politikalar izlememek,

Barış ve işbirliğine dayalı ilişkiler geliştirerek çevresinde bir barış çemberi oluşturmak,

Uyuşmazlıklarını uluslararası hukukun öngördüğü yöntemler çerçevesinde çözüme kavuşturmak.

Türkiye'nin 1990 sonrası dönemde izlemiş olduğu dış politikayı özünde şekillendiren olgunun istikrarın korunması ve işbirliğinin geliştirilmesi olduğu rahatlıkla söylenebilir.³ Bununla birlikte, Türkiye bu dönemde geliştirmeye çalıştığı ilişkilerinde diğer faktörlerin yanı sıra kültürel/tarihsel ortak değerleri de göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır. Ancak Şule Kut'un da belirttiği gibi, *"Türk dış politika yapımcıları geniş bir alanda nüfuz oluşturmaya çalışırken diğer faktörlerin yanı sıra etnik faktörü de göz önünde bulundurmalarına karşın etnik temelli bir dış politika izlememek konusunda dikkatli davranmıştır. Dahası etnik ve dinsel özellikleri ülkenin dış ilişkilerinde ajitatif veya provokatif amaçlarla kullanmaktan özenle kaçınmıştır"* (Kut, 1996/1997: 40).

Bu bakımdan değerlendirildiğinde Türkiye, dış politika gündemindeki sorunlara bakışını şekillendiren bu önceliklerden kimi istisnalar dışında büyük bir sapma göstermemiştir. Bölgesel dengelerin değiştiği, revizyonist isteklerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı durumlarda dahi Türkiye, Lozan Barış Antlaşması ile güvence altına alınmış bulunan sınırları ve egemenlik haklarının ötesine taşmamak konusunda kararlı davranmıştır (Robins, 2003: 12,50). Dolayısıyla Yugoslavya'nın dağılması ile başlayan süreçte olaya barışçıl ayrılma, diplomasiyle sorun çözme açısından bakmış, ancak uzlaşmazlığın şiddete dönüşmesiyle beraber stratejisini değiştirmek zorunda kalmıştır. Giderek Türkiye YFC/Sırbistan'ın ölçsüz şiddet kullanımı ve toprak genişletmeye dönük girişimlerini engellemek için zorlayıcı diplomasinin yöntemlerine başvurmak gerektiğini ileri sürmüştür.

Türkiye, genel olarak Balkanlar'ın yeniden yapılanmasında özel olarak da Kosova'nın statüsü söz konusu olduğunda nerede durmaktadır? Bu soru 1990 sonrası dönemde Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel dengelerdeki stratejik konumunu açıklamak açısından önemlidir. Nitekim yeni dönemde Türkiye'yi çevreleyen

² Türkiye'nin dış politikasındaki süreklilik ve değişim özelliğine ilişkin bir değerlendirme için bkz.; (Sönmezoğlu, 2004: 1045-1051).

³ 1990'ların başında Türkiye'nin bölgesel istikrar arayışlarındaki rolü üzerine bir inceleme için bkz.; (Sander, 1998:189-210).

yakın kuşakta istikrarı ve barışı bozacak gelişmeler eksik olmamıştır. Güvenlik açısından olduğu kadar Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından da yeni riskler ortaya çıkmıştır. 1990 öncesinde Yunanistan ve Bulgaristan gibi önemli iki Balkan ülkesi ile ikili sorunlar yaşaması, Balkanların Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı olması stratejik açıdan Yugoslavya'yı Türkiye'nin gündeminde bulundurmaya gerektirmiştir. Bu bakımdan ekonomik ve siyasi önceliklerin yanı sıra güvenlik kaygıları Türkiye'nin dağılan Yugoslavya'nın kaderi belirlenirken hassas dengeleri gözetmesine yol açmış ve bir anlamda Türkiye'nin stratejik alanını sınırlandırmıştır. Dolayısıyla Türkiye Yugoslavya'nın dağılma sürecinde bu dağılmayı meşrulaştıracak ve çözülüş sonrasında kurulacak yeni dengeleri zorlaştıracak tercihler yapmamaya özen göstermiştir. Bu durum hem eski Yugoslavya'nın devamı olduğu iddiasındaki YFC/Sırbistan ile olan ilişkilerde hem de bağımsızlıklarını ilan eden yeni devletlerin tanınması ve bu devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi sırasında Türkiye'ye zorluk yaşatmıştır. Örneğin Türkiye'nin bağımsızlıklarını ilan eden devletleri tanınması böyle bir zorluktur. Bir yanıyla dağılmanın yaratacağı riskler diğer yanıyla yeni devletlerin tanınması ve olası baskılardan korunma gereği Türkiye'yi dikkatli bir diplomatik süreç planlamaya itmiştir. Türkiye Yugoslavya'nın dağılma sürecinde süreci kolaylaştıran ülke suçlaması ile karşılaşmak veya Balkanlar'a olan ilgisinin nüfuz oluşturma politikası olarak algılanmasını istememiştir. Şule Kut'un da belirttiği gibi Türkiye Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunmasından yana izlemiş olduğu siyasette samimidir: “Çünkü, Türkiye, yalnızca Balkanlar'da olası bir istikrarsızlıktan değil, ‘ihtiyatlı ve mutedil’ geleneksel dış politika çerçevesinin dışında aktif bir dış politika izlemesini gerektirecek durumlarla karşılaşmaktan da çekinmiştir” (Kut, 2005a: 45-46).

Ancak dönemin Cumhurbaşkanı Özal'a göre, Soğuk Savaş sonrası dönemin şekillenişindeki zorluklara rağmen Türkiye'nin girişim ve rekabet gücü yeni dönemde üç önemli sahada –Balkanlar, Kafkaslar ve [Ortadoğu]'da etkileşime girecektir. Özal'a göre; “... Osmanlı... [Balkanlarda b]ir Müslüman kuşak meydana getirmiş ... Bunların gözü Türkiye'dedir. Yani yardım istedikleri yer Türkiye'dir. ...Türkiye büyük bir ülke ise, bu konularda biraz daha aktif bir politika izlemek durumunda[dır.]”⁴

Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar yeniden yapılanırken ve milliyetçilik akımları “bağımsızlık” için mücadele ederken Türkiye'nin Balkanlar'a ilgisi salt Osmanlı geçmişine dayandırılmayacak olmasına karşın ilgisinin

⁴ Dış Politika ve Ekonomi Açısından Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri, Uluslararası Sempozyum 5-6 Aralık 1991, İstanbul: İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Yay, 1992, s.9.

bir boyutunu da bu nokta oluşturmuştur. Osmanlı'nın çöküşü sonrasında Lozan ile yeni Türk devletinin sınırları garanti altına alınmış ve Balkanlardan kitlesel göçler yaşanmış olsa da bu dönemde Balkanlar'da yoğun bir Müslüman*/Türk nüfusun kalmıştır.⁵ Soğuk Savaş sonrasında yeniden yapılanan Balkanlar'da bu azınlıkların statülerinin korunması için Türkiye gerek bu topluluklar tarafından gerekse kendi ülkesinde Balkanlar'dan göçen yurttaşları tarafından etkin bir aktör olarak görülmek istenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Balkanlara ilgisi aynı zamanda bir iç politika duyarlılığı da taşımış ve hükümetlere sorumluluk yüklemiştir.⁶

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin bölgeye ve sorunlarına olan ilgisi büyük ölçüde istikrarsızlığın yayılması endişesiyle şekillenmiştir. Bunda Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile Türk azınlıkların statülerine ilişkin ciddi görüş ayrılıklarının bulunması da etkili olmuştur. Yugoslavya'nın dağılması ve Bulgaristan'daki rejim değişikliğine koşut olarak Balkanlar'da azınlık tartışmalarının yeniden gündeme gelmesi, sonuçta, Türkiye'yi bir "taraf" yapmıştır.

İstikrar faktörünün Türkiye'nin temel öncelikleri arasında olmasını gerektirecek başka örneklerden de söz etmek mümkündür. Bunların başında güneydoğuda sürmekte olan düşük yoğunluklu savaş veya bir başka ifade ile ayrılıkçı terör ile mücadele gelirken diğer yandan Kafkaslar'da gerek bölge ülkeleri arasında sürmekte olan çatışma ve gerginlikler gerekse doğrudan Türkiye'nin tarafı olduğu uyuşmazlıklar Türkiye'yi çevreleyen kuşakta istikrar arayışlarını önplana çıkarmıştır. Ortadoğu'daki çatışmalar ise başlı başına bir istikrarsızlık kaynağı olarak Türkiye'de askeri ve siyasi karar alıcıların gündemini biçimlendirmiştir.

Yugoslavya'nın dağılmasıyla Türkiye'nin Balkanlara ilişkin temel yaklaşımındaki değişim ivme kazandı. Türkiye bir yandan sıcak çatışmaların durdurulması diğer yandan çatışma sonrası işbirliği ve yeniden yapılanma programlarının yaşama geçirilmesi için bölge ülkelerini ikna etmeye çalıştı. Her ne kadar başlangıçta diğer bölge ülkelerini ikna etmekte zorlansa da sonunda Türkiye ekonomik, siyasi ve askeri nitelikteki bölgesel örgütlenmeleri yaşama geçirerek veya destekleyerek bir tür diplomatik diyalog zemini oluşturabilmiştir.⁷

* 1963 Anayasası ile Bosnalı Müslümanlar "ulus" olarak kabul edilmiştir. 1974 Anayasası ile Bosna-Hersek'teki Müslümanlar "kurucu ulus" olarak kabul edilirken Kosova'daki Müslüman Arnavutlar bu "ulus" tanımının dışında tutulmuştur. Bu konuda bkz.; (Kenar, 2005: 79).

⁵ Balkanlarda yaşayan Müslüman/Türk azınlıkların oransal ve ülkelere göre dağılımı için bkz.; (Bougarel, 2005: 7-8).

⁶ Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz.; (Baklacıoğlu, 2007: 77-118).

⁷ Balkanlar'da oluşturulan bölgesel örgütlenmeler hakkında bkz.; (Aksu, 2003: 41-85).

Kosova Bunalımı ve Türkiye'nin Tutumu

Kosova sorununun tırmanması büyük ölçüde 1990 sonrasında anayasal statüsünün ihlali ile ilgilidir.⁸ Tito'nun ölümü ile başlayan istikrarsızlığın öncülü rahatsızlıklar sosyalist rejimlerin çöküşü ile artmış ve Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin kendi kaderlerini tayin istekleri ile doruğa ulaşmıştır. Bu süreç içerisinde işleri daha da karmaşık hale getiren olgu ise Voyvodina ve Kosova'nın özerklik statüleri ve kendi kaderlerini tayin haklarının bulunup bulunmadığıdır. 1974 tarihli Yugoslavya Anayasası'nda Kosova'nın statüsü, "özerk bölge"den "özerk eyalet"e dönüştürülmüş, ancak geniş haklar tanımakla birlikte, özerk eyaletlerin kendi kaderlerini belirleme haklarının olup olmadığı tartışmalı kalmıştı. Kendi kaderini tayin hakkının sadece kurucu uluslara, dolayısıyla cumhuriyetlere tanınmış olması diğer etnik unsurların, örneğin Kosova'da yaşayan Arnavutların, sayıca çokluğuna rağmen statülerini tartışmalı kıldı. Uygulamada bu milliyetlerin birer ana devletlerinin bulunması (Voyvodina için Macaristan, Kosova için Arnavutluk) "kurucu ulus" olarak tanımlanamayacağına gerekçe olarak gösterildi (Kut, 1998: 56-57). Nitekim Sırbistan 1989'da Kosova ve Voyvodina'nın özerk statüsüne son verdi, bu tarihten sonra özerk bölgeler ile Sırbistan arasındaki ilişkiler giderek sertleşti (Ramet, 1992: 82-85).

Yugoslavya'nın dağılması sonucunda ortaya çıkan durumda Kosova'nın kaderi de büyük tartışmalar yarattı. 1974 Anayasası'nın sağlamış olduğu geniş özerklik yetkilerinin ötesinde, bağımsız bir Kosova Cumhuriyeti kurmayı hedefleyen Kosovalı Arnavutlar Sırbistan'ın bu anayasal statüyü ortadan kaldırması ile sahip oldukları özerk statüyü de kaybetmiş, Yugoslavya örneğinde pek de hoş karşılanmayan "azınlık" statüsüne indirgenmişlerdi. Bu durum kaçınılmaz olarak kimlik ve aidiyet tartışmalarını, ötekileşmeyi ve ayrılıkçı istemlerin tırmanmasını beraberinde getirmişti. Bu tartışmaların Türkiye'ye akseden görünümü ise dağılan Yugoslavya'da Müslümanlar ve Türklere yönelik sindirme ve yok etme hareketlerinin yürütülmekte olduğu ve bu konuda Türkiye'nin daha aktif bir dış politika izlemesi gerektiği yönünde oldu. Aslında bu noktada etnik ve dinsel kimliğin büyük ölçüde örtüştürüldüğünden söz etmek mümkündür. Özellikle Türkiye'deki kamuoyunun değerlendirmesinde etnik ve dinsel kimlik ayrımının önplana çıkarılmadığını söylemek mümkündür. Nitekim bu bağlamda Kosova'da kendilerini Arnavut olarak gören dini olarak da Müslüman olanlar ile etnik açıdan Türk, dini açıdan Müslüman olanlar arasında herhangi bir ayırım yapılmadığı söylenebilir.

⁸ Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz.; (Bozbora, 2005).

Bununla birlikte, Türkiye'nin Balkan sorunlarına yaklaşımının ileride ay-
tılı olarak değinilecek nedenlerden dolayı etnik veya dinsel yakınlık üzerinden
yürütülmemesini tercih edilmiştir. Türkiye, bölgeye ilgisini ve desteğini büyük
ölçüde barışçıl ilişkilerin geliştirilmesi, sınırların değişmezliği, antlaşmalarla oluş-
turulan statünün korunması, iç işlerine müdahaleden kaçınılması ve insan hakları-
nın korunması gibi temel değerler üzerine kurularak istikrarın sürdürülmesinden
yana olduğunu göstermeye çalışmış, bir anlamda dengeleyici ülke rolünü üstlen-
miştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Kosova bunalımına ilişkin politikasının bir bü-
tün olarak Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunmasına dönük politikasıyla
örtüşüğünü söylemek mümkündür.⁹ Ancak Türkiye'nin Arnavut ve Sırp ulusçu-
luğunu karşı karşıya getiren bu çatışmada soruna doğrudan müdahil olmamaya
özen göstermesi Ş. Kut'un da söylediği gibi; çoğu kez "...Belgrad tarafından ör-
tülü bir takdirle, Arnavutlar tarafından da örtülü bir tepkiyle" karşılandı.¹⁰ Etnik
ve dinsel çok kimlikliliğin farkında olan Türkiye, ayrışmanın yaratacağı çatışma-
nın bölgeye istikrarsızlık getireceğine dikkati çekmiştir. Bu doğrultuda yürütmüş
olduğu strateji ise zaman zaman pasif bir politika izlediği yorumlarına yol açmış
ve içeride hükümet eleştirilmiştir. Buna karşın, Türkiye'nin bölgeye ilişkin çaba-
larının büyük ölçüde uluslararası kamuoyu ve örgütlerin dikkatini çekmeye dönük
olarak yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Özellikle BM ve NATO çerçevesin-
de yürütülen faaliyetlerde Türkiye'nin etkili olduğu söylenebilir. Bu politikanın
içeride eleştirilmesine rağmen özellikle bölge ülkelerinde yaratacağı tepkileri gi-
dermeye dönük olumlu bir sonucunun olduğu da ortadadır. Osmanlı geçmişinin
yaratmış olduğu "öteki" kimliği Türkiye'nin tek başına bölgedeki bunalımlara
müdahil olmasını zorlaştırmış, Türk ve Müslüman azınlıkların haklarını savunmak
gerektiğinde de tepkilere neden olabilmıştır. Oysa insan hak ve özgürlükleri, barış
ve demokrasi gibi temel hak ve değerler üzerinde yürütülen bir dış politika strate-
jisinde hem uluslararası hukuk dışına çıkılmamış hem de uluslararası ve bölgesel
örgütlerin desteğini sağlamak mümkün olabilmıştır.¹¹

Kosova bunalımı sırasında Türkiye büyük ölçüde ABD ile birlikte hareket
etmiş ve NATO çerçevesinde yürütülen askeri müdahaleye katkıda bulunmuştur.
Bu noktada ABD ve Türkiye'nin endişeleri örtüşmüş, Kosova'da çıkacak bir ça-
tışma ve ayrışmanın tüm Balkanları çatışmaya sürükleyerek istikrarsızlaştıracığı
düşüncesi paylaşılmıştır.¹² Nitekim Türkiye, Kosova'da statünün sürdürülmesi

⁹ Bu dönemdeki gelişmeler için bkz.; (Soysal, 1993: 179-240).

¹⁰ (Kut, 2005b: 216). Bu konuda bir değerlendirme için bkz.; (Özgür Baklacioğlu, 2001: 111).

¹¹ Bu konuda bir değerlendirme için bkz.; (Özgür Baklacioğlu, 2001: 111).

¹² Aslında bu noktada ABD, Balkanlardaki gelişmelerin Türkiye ve Yunanistan arasında bir sıcak çatışmaya dönüşmesi endişesini taşıırken Türkiye Kosova sorunu yüzünden Yunanistan ile savaş-

bakımından Arnavut çoğunluğun haklarının korunmasına özel bir önem vermiş fakat Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır. NATO'nun Sırlara karşı yürütmüş olduğu hava saldırılarına katıldığı gibi Adriyatik'teki ambargonun yürütülmesinde de görev almıştır. Ateşkes sonrasında ise KFOR kapsamında 1000 askerini bölgeye göndermiş, Prizren, Mamuşa ve Dragoş bölgelerinde konuşlandırmıştır.

Kosova bunalımına ilişkin olarak Türkiye'nin izlemiş olduğu politikanın iki eksenini bulunmaktadır. Bunlardan ilki tüm bölgede olduğu gibi Kosova'da da Türk/Müslümanların temel haklarının korunmasına dönüktür.¹³ Bu bakımdan Türkiye bir yandan buradaki Türklerin hak ve çıkarlarının ihlal edilmesine sessiz kalmayacağını gösterirken diğer yandan da Kosova'da Arnavutların haklarının korunmasına destek vermiştir. Diğer eksen ise Kosova'ya özgü olarak Arnavutların bağımsız bir Kosova'nın kurulması taleplerine ilişkindir. Türkiye bu konuda kendi ulusal çıkarlarını gözeterak Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği görüşünü desteklemiştir.¹⁴ Nitekim bu durum Türkiye'nin (YFC) Sırbistan'a destek verdiği şekilde yorumlanamayacak derecede açık ifade edilmiş-

masının yersiz olduğunu belirtmiştir. Bu konuda bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı İsmail Cem düzenlediği basın toplantısında, *"Türkiye ile Yunanistan'ın Kosova nedeniyle savaşa girmesi ancak Yunanistan'ın NATO'dan ayrılıp Sırbistan'ın yanına katılması ve NATO'ya savaş açması ile mümkün olabilir. Bunun olabileceğini de zannetmiyorum"* demiştir. Bkz.; *Ayin Tarihi*, 25 Mart 1999, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1999/mart1999.htm>; (10 Aralık 2009).

¹³ Bir bütün olarak Yugoslavya bunalımında kendilerini Türk kimliği ile ifade eden topluluklar için yaşamsal destek kaynağı Türkiye olarak görülmüştür. Ancak Türkiye'nin ortak tarihi ve kültürel bağlara dayanarak bölgesel krizlere müdahalesinin yaratacağı sakıncalar da söz konusudur. Örneğin eski dışişleri bakanlarından İ. Türkmen bu sakıncalara işaret ederken aşağıdaki yorumu yapmıştır:

"... Türkiye zor bir kararın eşiğinde. Barış Gücü'ne katılması, prestijini ve diplomatik ağırlığını artırır; bir savaş gücü bünyesinde operasyonlara katılması ise, yine tarihi çağrışımlar nedeni ile ters teper.

... Laik bir cumhuriyet olmamıza rağmen dini dış politikamızın bir unsuru sayarsak bitmez tükenmez gailelere sürükleniriz. Arnavut kökenli birkaç milyon vatandaşımızın bulunması, Kosovalıların kaderine duygusal tepkimizi ve insancıl yardımlarımızı haklı gösterir, politikamızı değil. Çünkü, Türkiye'de çeşitli kökenlerden gelenlerin hissiyatına göre dış politika yönlendirilirse, Çeçenler'e sağlanan desteğin Rusya ile ilişkilerimizde yarattığı komplikasyonlar gibi güçlüklerden Türkiye hiçbir zaman kurtulamaz." Vurgular yazara aittir. (Türkmen, 27 Mayıs 1999).

¹⁴ Türkiye'nin Kosovalı Arnavutların bağımsızlık yanlısı politikalarını desteklememesi Kosova'daki Türkler açısından da olumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Sırlar ile Arnavutlar arasındaki gerginlikten endişe duyan Türkler her iki milliyetçilikten birini desteklemeye zorlanırlarken Arnavutların isteklerini desteklemeleri halinde asimile ve yıldırma politikalarına karşı herhangi bir güvencelerinin olmadığını söylemektedirler. Bu konuda bkz.; (Tuna, 25 Mart 1998: 9). Benzer doğrultuda bir başka değerlendirme için ayrıca bkz. (Kut, 2005c: 87-88).

tır.¹⁵ Diğer yandan, bu desteğin bağımsız bir Kosova veya “Büyük Arnavutluk” siyasasına destek niteliği taşımadığı da açıktır. Türkiye, Kosova sorununda ayrılıkçı talepleri ve bölge ülkelerinin toprak bütünlüklerini bozabilecek bir politika izlemeyi her şeyden önce kendi yapısal özellikleri bakımından rasyonel bir davranış olarak görmemiştir. Bu bakımdan güneydoğuda süren ayrılıkçı Kürt hareketi ile Kosova’da Arnavutların yürüttüğü mücadele arasında bir paralellik kurulabileceği fikri dahi Türkiye’nin izleyeceği politikayı statükonun ve toprak bütünlüğünün korunması yönünde belirlemesine yetmiştir (Uzgel, 2001: 510). Bu bağlamda dile getirilmesi gereken bir diğer olasılık ise özellikle Kosova bunalımının uluslararası boyut kazanmasına ilişkindir. YFC’nin Kosova’daki ölçsüz şiddet kullanması ve insan hakları ihlallerini sürdürmesi sonucunda uluslararası bir müdahalenin giderek daha fazla tartışılır olması, bir noktada Türkiye’de de güneydoğudaki ayrılıkçı terör hareketine uluslararası bir müdahalenin gündeme getirilebileceği kaygısı yaratmıştır. Bu nedenle, uzun süre Kosova’daki çatışmaların YFC’nin içişleri sayılabilecek bir nitelikte kalmasına ve bu bağlamda YFC ile Kosovalı Arnavutlar arasındaki görüşmelerle çözümlenmesi gerektiğine vurgu yapmış; ilgili tarafları uyuşmazlığı tırmandırmamaları ve istemlerinde dengeli olmaları yönünde ikna etmeye çalışmıştır. Ancak sonuçta bunda başarılı olamamış, savaş engellenememiştir. Aslında Türkiye izlemiş olduğu politika ile hem Sırp yöneticilerinin hem de Kosovalı Arnavutların aşırı istemlerinden vazgeçmelerini sağlamaya çalışmış; ancak her iki taraf da farklı gerekçelerle Türkiye’ye tepki duymuştur. Kosovalı Arnavutlar bağımsızlık istemlerini açıkça desteklemediği için Türkiye’ye hayal kırıklığı ile bakarken Sırp’ların Kosova’nın özerklik statüsünü tanımaya zorlandığı için Türkiye’ye tepki duymuştur. Oysa Türkiye’nin izlemiş olduğu bu yaklaşım Kosova’da yaşayan Türklerin büyük çoğunluğu tarafından en uygun politika olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Türk Demokratik Birliği Genel Başkanı Cemali K. Tunalıgil’e göre, Kosova’da süren çatışmalar Arnavut ve Sırp çatışması niteliğinde sürmekte ve Türkleri doğrudan ilgilendirmemektedir. Tunalıgil, “*Türkiye’de kamuoyunun Arnavut lobisinin etkisinde kaldığını ama Türk Dışişlerinin Kosova siyasetini olumlu bulduklarını*” ifade etmektedir. Tunalıgil, “*Türkiye’de sağ kesimin Kosova sorununa ümmetçi bir zihniyetle yaklaştığını, burada [Koso-*

¹⁵ 27 Nisan 1992’de Sırbistan ve Karadağ, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti’ni kurmuşlardır. 14 Mart 2002 tarihinde imzalanan ve Ocak 2003’te Sırbistan ve Karadağ parlamentolarının onaylaması ile yürürlüğe giren anlaşma sonucunda 4 Şubat 2003 tarihinden itibaren ülkenin resmi adı Sırbistan ve Karadağ Federasyonu olarak değiştirilmiştir. Bu konudaki değerlendirmeler için bkz.; (Kenar, 2005: 212-266).

Karadağ, 21 Mayıs 2006 tarihinde yapılan referandum sonucunda %55.5’lik evet oyu ile bağımsız olma kararını almış, 3 Haziran 2006’da ise Karadağ Parlamentosu, referandum sonucuna dayanarak Karadağ’ın bağımsızlığını ilan etmiştir. 28 Haziran 2006 tarihinde de Birleşmiş Milletler’e üye olmuştur.

va'da] *yaşayan Türklerin ise var olma mücadelesi ver[diğini;] Arnavutların ege-
men olduğu bağımsız bir Kosova Türk azınlığının çıkarlarına uygun* [olmadığı-
nı] belirtmektedir. Ona göre “*çözüm Yugoslavya sınırlarının içinde aranmalıdır*”
(Tuna, 25 Mart 1998: 9). Sonuçta aşırı istemlerden vazgeçilmediği takdirde buna-
lının uluslararası müdahale olmadan çözümlenemeyeceğine ilişkin öngörülerini
gerçekleşmiştir.

Yugoslavya'nın dağılması aşamasında federasyonu oluşturan cumhuriyetle-
rin temsilcileri diğer bölge ülkeleri yanında Türkiye'nin de desteğini almak çabası
içine girmiştir. Bu bakımdan Türkiye'ye hem tarihsel ve kültürel açıdan köklü bir
bağı olması hem de askeri ve siyasi açıdan etkili bir bölge ülkesi olması dolayısıyla
bir rol biçildiği ortadadır.¹⁶ 1990'ların başında Yugoslavya'nın çözülüşüyle
ortaya çıkacak yeni devletlerin liderleri Türkiye'nin desteğini yanlarında hisset-
mek, en azından Türkiye'nin bağımsızlıklarını kazanmalarına engel olmamasını
sağlamak istemişlerdir.¹⁷ Türkiye açısından ön plana çıkan husus bu çözümlenin
bölgesel istikrarı bozmaması noktasındadır. Yani çözümlenme barış ve uzlaşma içinde
olduğu sürece Türkiye her sonucu kolaylıkla kabullenebilecektir¹⁸ (Tınç, 3 Aralık
2007).

Nitekim 11 Şubat 1992 tarihinde Kosovalı Arnavutların lideri İbrahim
Rugova Türkiye'yi ziyaret ederek ilan ettikleri “Kosova Cumhuriyeti”nin Türkiye
tarafından tanınmasını istemiştir¹⁹ (Soysal ve Kut, 1997: 15). Bu talep Türkiye
tarafından kabul edilmemiş ancak Kosovalı Arnavutlara siyasi destek sözü veril-
miştir (Uzgel, 2001: 509). 27 Şubat 1992 tarihinde Ankara'yı ziyaret eden Kosova-
valı Arnavut liderlerden Bukoviç, Türkiye'nin Kosova'yı tanımasını istemiştir.
Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada ise Kosova'nın Sırbistan'a bağlı
özerk bölge olmasına dikkat çekilerek tanınmanın mümkün olamayacağı belirtil-
miştir (Soysal ve Kut, 1998: 15).

¹⁶ Bu bağlamda kriz sürecinde Türkiye'deki Balkan ve Rumeli göçmen derneklerinin Türkiye'de
dış politika karar alıcılarını etkilemeye çalıştıkları, bir başka ifadeyle Kosovalı Arnavutlar ile Tür-
kiye'deki karar alıcılar arasında iletişimin kurulmasında köprü görevi üstlenmiş olduklarından söz
edilebilir. Göçmen derneklerinin Türkiye'nin bölgesel politikasındaki konumlarına ilişkin olarak
bkz.; (Özgür Baklacioğlu, “2007: 96-97).

¹⁷ 1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilanından sonra Türkiye'nin Yugos-
lavya'nın toprak bütünlüğünün korunmasına ilişkin beklentilerinin değiştiği görülmektedir.

¹⁸ Bu durum Kosova'nın bağımsızlık ilanına gidilmesi durumunda Türkiye'nin izleyeceği durumu
da muğlak kılmıştır.

¹⁹ Ayrıca bkz.; (Uzgel, 1998: 420-424).

Bu dönem boyunca özellikle Bosna-Hersek’de süren çatışmaların sona erdirilmesi ve kalıcı bir barışın sağlanması için çaba gösteren uluslararası toplumun Kosova sorunu konusunda görece bir iyimserlik taşıdığından söz edilebilir. Bu iyimserliği yaratan özgün durum ise İ. Rugova’nın barışçıl/pasifist yaklaşımlarla Kosovalı Arnavutların statülerini sağlama alma çabası olmuştur. Aslında Rugova’nın yaklaşımının Sırp yönetiminin işini kolaylaştırmış olduğundan da söz edilebilir. Gerçekten de Kosova’da sıcak çatışmaların dizginlenebilmiş olması uluslararası toplumun Bosna-Hersek sorununun çözümünde Sırbistan üzerindeki baskılarını zayıflatan bir etki yaratmış, aynı zamanda Kosovalı Arnavutların bağımsızlık yanlısı girişimlerinin de dengelenebileceği umutlarını arttırmıştır. Ancak özellikle 1995’de Dayton müzakereleri sırasında Kosova sorununun herhangi bir sıcak çatışma olmamasından dolayı gündeme getirilmemesi, 1996 yılında AB’nin Sırbistan ve Karadağ’ı “Yugoslav Federal Cumhuriyeti” olarak tanımasının ardından Kosovalı Arnavutları barışçıl ilişkiler korunarak otonom statünün elde edilemeyeceğini düşünmeye sevk etmiştir.²⁰ Bununla birlikte, ilerleyen süreçte uluslararası toplumun Sırbistan yöneticilerine yaklaşımı değişirken, Kosova sorununda Sırbistan’ın yapacağı ilerlemeler yeniden uluslararası toplumda kabulünün de önemli bir şartı olarak görülmeye başlanmıştır.

1990’ların son çeyreğinde Kosova’da olayların tırmanmasının ardından Türkiye’de de konu gündeme oturmuş, bunalımın olası sonuçları ve Türkiye’ye yansımaları konusunda hükümet düzeyinde çalışmalara başlanmıştır. Nitekim 8 Mart 1998 tarihinde Sırbistan’ı resmi ziyaretinde Dışişleri Bakanı Cem, Cumhurbaşkanı Demirel’in mesajını Miloşeviç’e götürmüş ve yapılan açıklamada Kosova’da akan kanın bir an önce durdurulması ve 1996 tarihinde kabul edilen eğitimde özerklik anlaşmasının yürürlüğe konulması gerektiği çağrısında bulunulmuştur. Ancak Miloşeviç yönetiminin çağrıyı içişlerine müdahale olarak değerlendirerek sert karşılık verdiği basına yansımıştır.²¹

TBMM’de Kosova Bunalımına İlişkin Tartışmalar ve Bakanlar Kurulu’nun Görüşü

Kosova sorununun bir genel görüşme istemiyle 10 Mart 1998 tarihinde TBMM önüne getirildiği görülmektedir. Önergede, “*Kosova sorununun, Türkiye, Balkanlar, Avrupa ve dünya açısından hızla değerlendirilmesi, alınabilecek önlemlerin görüşülebilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgilendirilip görüşünün oluş-*

²⁰ Bu konudaki değerlendirmeler için bkz.; (Emiroğlu, 2006: 108-109).

²¹ “Sırpıardan Cevap: İçişlerimize Karışmayın”, *Hürriyet*, 9 Mart 1998; <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/03/09/31995.asp>

*turulmasıyla Hükümete yön verilebilmesi, yardımcı olunabilmesi amacıyla”, bir genel görüşme açılması teklif edilmiş, yapılan oylamada görüşmenin açılması kabul edilmiştir.*²²

Görüşme sırasında eleştirilere²³ yanıt veren Dışişleri Bakanı İsmail Cem, öncelikli hedefin Kosova’da süren şiddetin durdurulması olduğunu vurguladıktan sonra Sırbistan’ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğine ilişkin olarak Hükümet tarafından yapılan açıklamaların eleştirilmesinin haksızlık olduğunu belirterek Türkiye’nin imzalamış olduğu uluslararası antlaşmalar çerçevesinde oluşturulan sınırların hukukîliğine saygılı olduğuna işaret etmiştir. Cem’e göre;

“bir defa, bu tırmanış, bu terör, bu baskı, mutlaka bitmelidir. ... eğitim konusundaki anlaşmazlık, mutlaka çözümlenmelidir. Daha sonra, mevcut hudutların saygınlığı içinde, bölücülüğü kabul etmeyen, ayrılıkçılığı kabul etmeyen, ama, Kosova’da yaşayan bütün insanların -Arnavut kökenlilerin, Sırp kökenlilerin, Türk kökenlilerin hakkını gözetken, ölçülü, gerçekçi, daha özel haklar, o bölgeye, Kosova’ya verilmelidir.bugün, uzlaştırılması zor, zıt iki eğilim dikkati çekiyor. ...**bir taraf, meseleyi, bir bağımsızlık meselesi olarak görmeye başlamış; öteki taraf da, bu bizim işlerimize müdahaledir diye bakıyor.**

... Bizim için, elbette olay, bir politika meselesidir; fakat, bu olay, bizim açımızdan, Türkiye açısından, insan meselesidir. Kosova, bizim yüreğimizin bir parçasıdır; Kosova’daki insanlar, moral olarak, ahlakî olarak, bize tarihimizin yadigârıdır.”*

TBMM’nin 17 Mart 1998 günü yapılan oturumunda Kosova’daki son gelişmeler yeniden tartışılmış, oturum sonunda yayınlanan deklarasyonda Kosova’daki katliamlar kınanmış ve “.... *Kosova sorununun, en kısa zamanda, Kosova’da yaşayan Arnavutlar, Sırp lar ve Türkler dahil bütün unsurların tarih içinde kazanılmış haklarına saygı esasına dayalı olarak Birleşmiş Milletler ile AGİT ilkeleri doğrultusunda ve taraflar arasında yapılacak görüşmelerle çözümlenmesi[nin], Türk Halkının en samimî arzusu*” olduğu dile getirilmiştir.²⁴

Deklarasyon’a göre, öncelikle Kosova’da kan dökülmesine son verilmeli;

²² Tutanak için bkz.; “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 3. Yasama Yılı 64. Birleşim 10/Mart /1998 Salı”, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=298&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=100; (10 Aralık 2009).

²³ Kosova sorununa ilişkin yaklaşımı konusunda hükümete yöneltilen eleştirilerin ayrıntıları bir önceki dipnottaki kaynaktan izlenebilir. Kısaca yöneltilen eleştirilere göre hükümet daha aktif bir siyasa izlemelidir.

* Vurgular bize ait.

²⁴ “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 3. Yasama Yılı 67. Birleşim 17/Mart /1998 Salı”, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=301&P5=B &PAGE1=1&PAGE2=95 (10 Aralık 2009).

“Bundan sonra taraflar, sorunun barışçı yollardan çözümüne yönelik imkânların araştırılması maksadıyla, ivedilik ve öncelikle eşit şartlarda önkoşulsuz, anlamlı ve yapıcı bir diyaloga girmelidir.

*Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kosova sorununun doğrudan tarafları olan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Hükümeti ile Kosova Halkının temsilcilerini, bunalışmanın bir an önce aşılması için gerekli siyasî gerçekçilik, cesaret ve olgunluğu göstermeye önemle davet eder.”**

TBMM’deki görüşmeden hemen önce, 16 Mart 1998 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında ise Kosova’daki gelişmeler değerlendirilmiş ve Türkiye’nin görüşleri saptanarak ilgili tarafların değerlendirmesine sunulmuştur. Açıklanan 6 maddelik öneri paketinde aşağıdaki görüşlere yer verilmiştir;

“1- Yugoslavya Federal Cumhuriyeti makamları ile Kosova halkı temsilcileri arasında kapsamlı bir diyalog başlamalıdır.

2- Diyalogda iki tarafın da anlaşacağı bir devletin veya kuruluşun çözümü kolaylaştırıcı bir işlev üstlenmesine olanak sağlanmalıdır.

3- Kosova’ya özerklik döneminde bütün etnik grupları kapsayan tüm haklarının geri verilmesi için diyalog hemen başlatılmalı ve bu diyalog özerklik dışında başka seçeneklerin de görüşülmesine açık olmalıdır.

4- Kosova sorununa bulunabilecek kesin çözüm, Arnavut çoğunlukla birlikte Türkler dahil Kosova’daki etnik azınlık gruplarının da haklarını güvence altına alınmasıdır.

5- Kosova’da çatışma veya yıldırma olasılıklarına karşı uluslararası toplumun da katkısıyla etkili önlemler alınmalıdır.

6- Uluslararası toplum, Kosova halkının ve yerinden edilmiş kişilerin ivedi ekonomik ve temel gereksinimlerini karşılamaya katkıda bulunmalıdır.”²⁵

Konunun TBMM’de tartışılması sırasında iktidar ve muhalefete mensup milletvekilleri görüşlerini dile getirirken Kosova sorununun nasıl çözümlenmesi gerektiği konusunda da görüş bildirmiştir. Bu görüşler aşağıdaki seçeneklerde toplanmıştır;

1974 Anayasası ile Kosova’ya sağlanmış olan statünün korunması gereği,

1974 Anayasası’nda sağlanan hakları daha da genişleten bir özerklik statüsünün sağlanması,

Federal yapının yeniden oluşturulması,

* Vurgular bize ait.

²⁵ “Hükümet’ten Kosova Bildirisi”, *Sabah*, 17 Mart 1998; <http://arsiv.sabah.com.tr/1998/03/17/r14.html>; E. Tarihi: 20.7.2006.

Kosova'ya bağımsızlık verilmesi.

NATO Müdahalesine Giden Yolda Türkiye'nin Kosova Bunalımına Yaklaşımı

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde başlangıçta Kosovalı Arnavutların istemlerine karşı ılımlı bir tavır takınarak Sırbistan'ın görüşlerine yakın duran Türkiye'nin süreç içerisinde bu tutumunu değiştirdiği görülmektedir. Türkiye başlangıçta Kosova'nın bağımsızlığı konusunda açık bir destek vermekten kaçınmıştır. Sırbistan'ın Kosova'nın özerk statüsü konusunda iyileştirici politika izlememesi ve sertlik yanlısı politikasını sürdürmesi üzerine, Türkiye, olaya insani açıdan yaklaşmaya ve Kosovalı Arnavutlar yanında, Türklerin ve diğer azınlıkların da statülerini güvence altına almaya yönelik olarak ortak bir uluslararası zemin yaratmaya çalışmıştır.

Çatışmaların tırmanması sonucunda Türkiye'nin diğer bölge ülkeleriyle ortak bir zemin oluşturmak için girişimlerini sürdürdüğü görülmüştür. Bu çerçevede 25 Mart 1998'de Kosova Temas Grubu'nun Bonn'da düzenlemiş olduğu toplantıya Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Cem katılmış, TBMM ve Bakanlar Kurulu'nda alınan kararlar doğrultusunda Türkiye'nin duyarlılıklarını anlatmıştır. Toplantıda acil önlem önerileri dile getirilmesine rağmen beklentilerin karşılanmadığı görülmektedir. Gerçekten de Türkiye'nin toplantıda dile getirmiş olduğu görüşler, ilerleyen dönemde, Türkiye'nin haklılığını teslim eden öneriler olmuştur. Türkiye'ye göre;

“Kosova'da sadece Arnavutlar değil aynı zamanda Türkler de bulunmaktadır ve Kosova'da bazı görüşmeler yapılacaksa Kosova-Yugoslavya arasında bu görüşmelerde Türk topluluğu da temsil edilmelidir.”

“Uygulanacak silah ambargosu Kosova'da da etkili olamayacak ve ihlal edilecektir ve 4 haftalık süre tanınması tehlikelidir.”

Dışişleri Bakanı Cem ayrıca iki öneride bulunmuştur;

“Birincisi, Balkan Barış Gücü'nü veyahut o anlama gelebilecek bir başka barış gücünü mutlaka şimdiden hazır etmeli[dir]. Zira Kosova'da bir hadise çıkarsa vakit kaybetmemek lazım, derhal o barış gücünün vaziyet etmesi lazım ve bu nedenle de barış gücünün şimdiden hazır tutulması lazım[dır].”

“Kosova'da çıkacak bir hadise[de], daha doğrusu büyüyecek hadise[de], öncelikle Arnavutluk ve Makedonya'ya nasıl yardım yapacağımızı, bir çeşit bunalım yöne-

timini nasıl gerçekleştireceğimizi, şimdiden düşünmek, organize etmek ve hazır olmak [gerekmektedir].”²⁶

Diğer yandan, 16-17 Nisan 1998 tarihlerinde Türkiye’de biraraya gelen Bulgaristan, Romanya ve Türkiye Cumhurbaşkanları, bölgesel gelişmelere ilişkin olarak görüş alışverişinde bulunmuş fakat Kosova konusunda ortak bir çözüm yaklaşımı üzerinde anlaşamamışlardır. Bu durum yayınlanan ortak açıklamaya da yansımış, somut çözüm önerileri içermeyen genel söylemlerle yetinilmiştir. Açıklamanın en önemli sonucu ise, “...Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ninkiler dahil, bölge ülkelerinin sınırlarının değişmezliğinin önemine” vurgu yaparak, “Kosova sorununa kalıcı bir çözümün, Birleşmiş Milletler Anlaşması, Helsinki ilkeleri ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ölçütleri uyarınca, ilgili taraflar arasında barışçı ve yapıcı diyalog yoluyla aranması ve Kosova’da yaşayan tüm halkların haklarının korunması esasına dayanması gerektiğini” belirtmesi olmuştur.²⁷

28 Ocak 1999 tarihinde Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan bir açıklama ile Türkiye’nin Kosova bunalımının barışçı çözümüne ilişkin çabaları bir kez daha dile getirilmiştir. Açıklamada Türkiye’nin uluslararası örgütler nezdinde yürütmekte olduğu çabalara işaret edilerek “...Sırp tarafının taahhütlerine içtenlikle bağlı kalması ve soydaşlarımız dahil bütün Kosova halkı ile uluslararası toplumun beklentilerini tamamen karşılaması gerektiği” vurgulanmıştır. “... soydaşlarımız dahil Kosova’da yaşayan bütün ulusal toplulukların en ileri düzeyde hak ve özgürlüklere sahip olmalarına” verilen öneme işaret edilmiştir. Diğer yandan NATO Konseyi’nin, YFC tarafının uyarılmasını; bu uyarıya zamanında uyulmaması durumunda, askerî seçenekler dahil, daha etkin önlemler alınmasını kararlaştırmış olduğu belirtilerek Türkiye’nin, “Kosova’da kan dökülmesinin bir an önce durdurulmasını ve siyasi çözüm doğrultusunda daha fazla gecikilmeksizin ilerleme sağlanmasını arzu etmekte, bu nedenle söz konusu NATO kararını desteklemekte”²⁸ olduğuna yer verilmiştir.

²⁶ “Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in Bonn’dan Dönüşünde Esenboğa Havaalanı’nda Yaptığı Basın Toplantısı (26 Mart 1998)”, <http://turkhaber.byegm.gov.tr/arsiv/1998/03nisan/T3.htm>; (10 Aralık 2009).

²⁷ Ortak Bildirinin İngilizce tam metni için bkz.; “Joint Statement on the Meeting of the Presidents of Turkey, Bulgaria And Romania, (Antalya, 16-17 April 1998)” <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume3/June-August1998/JOINTSTATEMENT.PDF>; Bildirinin Türkçesi için bkz.; <http://turkhaber.byegm.gov.tr/arsiv/1998/27nisan/T1.htm>, (10 Aralık 2009).

²⁸ “Türkiye'nin Kosova Sorununun Barışçı Çözümüne Yönelik Çabalarına İlişkin Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 28 Ocak 1999, <http://web.archive.org/web/20040519104240/http://www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/01.html#34>; (08 Kasım 2007).

Kosova sorunu konusundaki gelişmeler Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman'ın 10 Şubat 1999 tarihinde Türkiye'ye yapmış olduğu resmi ziyaret sırasında da ele alınmıştır.²⁹ Görüşme sonrasında basına açıklama yapan Cumhurbaşkanı Demirel, bölgenin güvenliğini tehdit eden Kosova sorunundan Türkiye ve Hırvatistan'ın büyük endişe duymakta olduğunu ve her iki ülkenin de “*İnsanlığa karşı işlenmiş bir suç olan etnik temizlik ayıbının bu defa Kosova'da tekerrür etmemesi için uluslararası kamuoyuna çağrıda bulunmayı sürdürmek hususundaki ortak kararlılığı*”³⁰ olduğunu belirtmiştir. Aynı doğrultuda görüşler Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman tarafından da ifade edilmiştir. Yapılan açıklamaların en önemli vurgusu ise Kosova sorununa çözümün YFC'nin toprak bütünlüğü korunarak sağlanması gerektiği olmuştur.

Rambouillet'de sürdürülen görüşmelere ilişkin olarak yapılan açıklamada ise kapsamlı özerklik konusundaki mutabakata işaret edilerek “ *tarafların şiddete başvurmaktan kaçınmaları ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kosova'ya ilişkin kararlarına*” riayet edilmesi istenmiştir. Ayrıca “*...soruna YFC'nin toprak bütünlüğü içinde bulunacak siyasi çözümün kalıcı olabilmesi için, ulusal Türk azınlığı dahil, Kosova'daki tüm ulusal topluluklara 1974 Anayasası'nın ötesinde hak ve özgürlükler verilmesi gerektiği*”³¹ yeniden vurgulanmıştır.

Rambouillet'de yapılan görüşmelerin tek yanlı olarak başarısızlığa uğramasının ardından NATO'nun Sırbistan'a (YFC) yönelik askeri yaptırımlara başvurması kaçınılmaz olmuştur.³² Nitekim, 24 Mart tarihinde yapılan basın açıklama-

²⁹ Aynı tarihlerde (9-10 Şubat 1999) Ankara'da düzenlenmekte olan Güneydoğu Avrupa Ülkeleri Parlamento Dışişleri Komisyon Başkanları Konferansı'nda da konuya değinilmiştir. Konferans sonrasında yapılan basın açıklamasında “*...Rambouillet'de başlatılan görüşme sürecine tam destek verildiği kaydedilmiştir. ... Ayrıca, Kosova'ya ilişkin siyasi çözümün çoğulcu ve katılımcı bir demokratik düzene yol açacak ve Kosova'da yaşayan bütün ulusal toplulukların en ileri düzeyde hak ve özgürlüklere sahip olmalarına olanak tanıyacak biçimde sağlanmasının önemine işaret edil[diği]*” ifade edilmiştir. “GDAÜ Parlamentoları Dışişleri Komisyonları Başkanları Kurucu Konferansı'na İlişkin Basın Açıklaması”, *Dışişleri Güncesi*, 9-10 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/02.html>

³⁰ “Sayın Cumhurbaşkanımızın Hırvatistan ile Yapılan Anlaşmaların İmza Töreninden Sonra Basına Yaptıkları Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 10 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/02.html>

³¹ Vurgular bize ait. “Kosova Krizinin Çözümüne Yönelik Rambouillet Müzakereleri'ne İlişkin Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 24 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/http://www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/02.html#71>

³² Nitekim 21 Mart 1999'da yapılan açıklamada sürdürülen görüşmelerin kesintiye uğraması sonrasında bölgede krizin tırmanacağına ilişkin uyarılar yapılmış ve olası NATO müdahalesine vurgu yapılmıştır.

sında Türkiye'nin Kosova'daki olaylardan ve yakın gelecekteki olası gelişmeden üzüntü ve kaygı duyduğu belirtilerek, “..Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin tutumu NATO tarafından aşamalı askeri seçeneklere başvurulmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bir NATO üyesi olan Türkiye, NATO Konseyi'nin aşamalı askeri önlemlere ilişkin kararını desteklemektedir. Bu kritik aşamaya gelmiş olmasına rağmen, Belgrad Yönetimi'nin sağduyulu davranarak, uluslararası toplumun beklentilerine olumlu yanıt vermesi en samimî temennimizdir,”³³ denilmiştir.

Kosova'ya Askerî Müdahaleye Katılma Kararı

Türkiye'nin Kosova bunalımına diplomatik yöntemlerle çözüm bulunamadığı takdirde askeri eylemlere girişileceğini öngörmesi, hatta önermesi birbiriyle ilintili iki önemli sürecin olumlu sonuçlanmasını gerektirmiştir. Bunlardan ilki iç hukuk açısından Hükümetin askeri müdahaleye katılması için gerekli olan yetkiyi Anayasa uyarınca TBMM'den almış olması, diğeri ise uluslararası hukuk açısından BM Şartı'na uygun olarak Güvenlik Konseyi'nin güç kullanmayı meşru kılacak bir karar alarak üye devletlere veya güvenlik örgütlerine çağrıda bulunmasıdır.³⁴ Ulusal hukuk açısından, TSK'nin yurtdışına gönderilmesi için Anayasa'nın 92. Maddesi hükmüne uygun olarak TBMM'nin Hükümete yetki vermiş olması gerekmektedir. Nitekim 8 Ekim 1998 tarihinde Hükümet, konuyu bir tezkere ile TBMM'nin gündemine taşımıştır. “Kosova Kriziyle İlgili Olarak Oluşturulabilecek Çokuluslu Müsterek Güç'e Katılmak Üzere Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yurtdışına Gönderilmesine İzin Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi”, TBMM'nin 8 Ekim 1998 tarihli toplantısında görüşülmüş ve “Kosova kriziyle ilgili olarak NATO tarafından alınabilecek önlemler çerçevesinde ittifak üyesi ülkelerce oluşturulabilecek Çokuluslu Müsterek Güç'e katılmak üzere, lüzum, hudut, şümül ve zamanı Hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurtdışına gönderilmesine, Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesi” kararı oybirliği ile kabul edilmiştir.³⁵

Açıklama için bkz.; “Kosova Krizine İlişkin Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 21 Mart 1999, <http://web.archive.org/web/20040216002659/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/03/21.htm>
 “NATO Harekatı'na İlişkin Basın Açıklaması” *Dışişleri Güncesi*, 24 Mart 1999, <http://web.archive.org/web/20041027080354/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/03/24.htm>

³³ “NATO Harekatı'na İlişkin Basın Açıklaması” *Dışişleri Güncesi*, 24 Mart 1999, <http://web.archive.org/web/20041027080354/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/03/24.htm>

³⁴ BM'nin Kosova bunalımı sırasında aktif bir tutum takınmadığı ve tüm süreci acil bir şekilde işletmediği eleştirileri NATO'nun askeri müdahalesinin de hukuksal açıdan meşruiyetini tartışmalı kılmıştır. Bu konudaki bir yorum için bkz.; (Tarhanlı, 2003: 160-161).

³⁵ Tezkereye ilişkin oturum ve tartışmalar için bkz.; “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 4. Yasama Yılı 4. Birleşim 08/Ekim /1998 Perşembe”,

Söz konusu tezkereye ilişkin olarak Hükümetin görüşlerini dile getiren Devlet Bakanı Yücel Seçkiner'in de ifade ettiği gibi, diplomatik çabaların sonuç vermemesi durumunda kaçınılmaz olarak güç kullanımına başvurulması gerekecektir. Seçkiner'e göre;

“Bosna-Hersek'te yaşanan insanlık dramının benzerinin Kosova'da yaşanmasını istemiyoruz. ... Uyuşmazlığın diplomatik yollardan çözümü mümkün olmadığı takdirde, barışçı çözüm yollarının kuvvet kullanım tehdidiyle güçlendirilmesi ve gerektiğinde kuvvet kullanımına gidilmesi zorunlu hale gelmiştir. Hükümetimiz, Kosova sorununun ivedilikle çözümünü istemekte ve bunun için, ancak gerektiği takdirde ve sağlam bir hukukî temele dayanan askerî müdahale seçeneğinin de kullanılabileceğini düşünmektedir.”³⁶

Seçkiner'in açıklamalarından Türkiye'nin NATO çerçevesindeki bir askeri güç kullanımını bir tür *zorlayıcı diplomasi* stratejisi olarak uygulamayı düşündüğü söylenebilir. Nitekim NATO'nun yapısı buna olanak sağlamaktadır; Kasım 1991 tarihinde Kuzey Atlantik Konseyi'nin Roma'da yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde kabul edilen “Stratejik Kavram”ın IV. Bölümünde NATO güç ve güç kullanma tehdidinde bulunmayı bir strateji olarak kabullenmiş ve Soğuk Savaş sonrasında saldırganı caydırma amaçlı olarak kullanmak için uygun bir yöntem olduğunu dile getirmiştir.³⁷ YFC'nin ölçsüz şiddet kullanımını ve insan haklarını ihlal etmekte oluşunu diplomasi yoluyla engellemek mümkün olmadığına bir tırmanmanın ve güç kullanma tehdidinde bulunma sürecinin işleyeceği açıktır. Nitekim BM Güvenlik Konseyi'nin Kosova'daki olaylara ilişkin olarak almış olduğu, YFC'ne silah ambargosu koyan 1160 sayılı kararı ve BM Şartının yedinci bölümü gereğince taraflara uyarıda bulunan 1199 sayılı kararı bu bağlamda değerlendirilebilir.³⁸ Bununla birlikte, bir tür *zımni ultimatoma*³⁹ özelliği de taşı-

<http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa>

[/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=333&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=33](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=333&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=33)

TBMM'nin 596 Sayılı Kararı 13/10/1998 Tarih ve 23492 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

³⁶ Vurgular bize ait. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 4. Yasama Yılı 4. Birleşim 08/Ekim/1998 Perşembe”...

³⁷ Bu konuda bkz.; “The Alliance's Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, [http://www.nato.int/docu/basicxt/b911108a .htm](http://www.nato.int/docu/basicxt/b911108a.htm); 1999 tarihli Stratejik Konsept için bkz.; “The Alliance's Strategic Concept”, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>

³⁸ Türkiye Kosova sorununa askerî müdahale kararına destek verirken söz konusu bu kararların sağladığı “meşruiyet”te dayanmıştır. BM'nin söz konusu kararları için bkz., “BM Güvenlik Konseyi 31 Mart 1998 Tarih ve 1160 Sayılı Kararı”, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement>.

yan bu kararların yeterince inandırıcı/ikna edici olmadığı, fiiliyatta YFC'nin ihlalleri sürdürmesiyle açıkça anlaşılmıştır.

Kosova'ya askeri müdahalenin ardından Dışişleri Bakanı bir açıklama yaparak Türkiye'nin görüşlerine ve yaklaşımına açıklık getirmiştir, Cem'e göre; Kosova sorunda *“barışa dönük çabalar, uzlaşarak varılacak sonuca dönük çabalar sonuç vermedi ve şimdi yeni bir durum karşındayız. ... NATO içinde birlikte alınmış kararların ortak sahibidir ve kararlılığı devam etmektedir. ...Türkiye'nin güvenliği açısından, ...hiçbir riske girmeden, öncelikle Türkiyemizin ve insanımızı menfaatini gözeterek her türlü önlemi almaktayız. ...düzen açısından olaya yaklaşmaktayız ve bu tutumumuzu devam ettireceğiz.”*⁴⁰

Müdahalenin ardından 26 Mart 1999 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun olağan toplantısında *“...Balkanlar'da ve Avrupa'da barışı ciddi şekilde tehdit eden bu soruna bir an önce kalıcı bir çözüm bulunması yönünde Türkiye'nin kendisine düşen görevleri yerine getireceği”*⁴¹ belirtilmiştir.

Kosova sorunda askeri yöntemlere başvurulmasının iki temel katkısı gerektirdiği görülmüştür, bunlardan biri NATO çerçevesinde yürütülecek müdahaleye bir NATO üyesi olarak Türkiye'nin yapacağı askeri katkının kapsamıdır. Diğeri ise müdahaleyle daha da aciliyet kazanan Kosova'daki sivillerin saldırılardan, savaştan korunması durumudur. Türkiye her iki açıdan da önemli inisiyatifler yüklenmek durumunda kalmıştır.

“BM Güvenlik Konseyi 23 Eylül 1998 Tarih ve 1199 Sayılı Kararı”, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement> ; (10 Aralık 2009).

³⁹ Zımnî ultimatòm, zorlayıcı diplomasi stratejisinin kullanmakta olduğu tekniklerden biridir. Zorlayıcı diplomasi stratejisini uygulayacak olan aktörün hangi aşamada güç kullanabileceğini göstermesi bakımından kesin bir zaman sınırı belirten ultimatòmdan farklı olarak zımnî ultimatòmda rakibin istenileni yerine getirmesi için zaman sınırı konulmamakta, ancak yapılan hazırlıklar ile aciliyet ve inandırıcılık unsuru pekiştirilmektedir. Zorlayıcı diplomasi stratejisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; (George, 1994); (Jakobsen, 1998).

⁴⁰ “Dışişleri Bakanı Sayın İsmail Cem'in Kosova Konusunda Basın Mensuplarına Yaptığı Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 25 Mart 1999, <http://web.archive.org/web/20040216004803/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/03/25.htm>

Müdahaleyle birlikte Türkiye Belgrad Büyükelçiliği'nde görev yapan personelini 25 Mart 1999 günü tahliye etmiş ve Büyükelçiliğin faaliyetlerini geçici olarak durdurduğunu açıklamıştır.

⁴¹ “1999 Yılı MGK Toplantılarının Basın Bildirileri, 26 Mart 1999”, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/Yazdirilabilir%20Surum/Basin%20Bildirileri/1999/26_Mart_1999.pdf; (10 Mayıs 2007).

Kosova'ya Askeri Müdahaleye Türkiye'nin Askeri Katkısı

NATO'nun Kosova'ya askeri müdahale kararı alması ve Türkiye'nin de bu müdahale kararını dikkate alarak kuvvetlerini çokuluslu güce tahsis etmesi farklı zamanlarda alınmış iki TBMM Kararına dayandırılmaktadır. Bunlardan ilki 8 Aralık 1992 Tarih ve 205 Sayılı TBMM Kararı'dır.⁴² Diğeri ise, TBMM'nin 8 Ekim 1998'de kabul ettiği 596 Sayılı Karardır. Nitekim Genelkurmay tarafından yapılan açıklamada 205 Sayılı Karara atfen Türk uçaklarının harekâta katıldıkları açıklanmıştır.⁴³ TBMM'nin 205 Sayılı Kararı 1992 Bosna-Hersek bunalımı sırasında BM'nin almış olduğu 743 Sayılı Kararına dayanırken Tezkere metninde “...Bosna-Hersek ve diğer eski Yugoslavya Cumhuriyetleri konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince alınabilecek güç kullanma kararlarına katılmak üzere...”, ifadesinin yer alması 1998-1999 Kosova bunalımı sırasında da hükümete silahlı kuvvetlerini bölgeye gönderme yetkisi kazandırmıştır.⁴⁴ Bu gelişmeler ışığında harekât sırasında savaşan güçlerin Türkiye'deki bazı üs ve hava alanlarını kullanmalarına izin verildiği de Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi internet sitesinde açıkça ifade edilmektedir. Buna göre; Kosova krizinin Şubat 1999'da silahlı çatışmaya dönmesi üzerine NATO, 24 Mart 1999'da hava harekâtını başlatma kararını almıştır. Türkiye, harekâta İtalya/Ghedi'de bulunan 10 adet F-16 uçağı ile iştirak etmiş ve harekât süresince 2.000 saatten fazla harekât uçuşu gerçekleştirmişlerdir.⁴⁵ Ayrıca, Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde yer alan ifadelere göre; “Hava harekâtının yoğunluğunun artması üzerine NATO, Türkiye'den ilave

⁴² TBMM'nin 8 Aralık 1992 Tarih ve 205 Sayılı Kararı (10 Aralık 1992 Tarih ve 21431 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir) için bkz.;

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine İzin Verilmesine Dair [18. 12. 1992 gün ve 205 Sayılı Karar], http://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar205.html; (10 Aralık 2009).

⁴³ “Türk uçakları harekâta TBMM'nin 18.12.1992 gün ve 205 sayılı kararına göre iştirak etmektedirler. Harekâta katılan uçaklara verilecek görevler, Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle Türk uçaklarına taarruz veya savunma görevi de anılan komutanlıkça tahsis edilmektedir.” (Aşık, 8 Haziran 1999).

⁴⁴ Bununla birlikte bir başka tartışma daha gündeme gelmiştir. Çokuluslu gücü oluşturacak kuvvetlerin operasyonlar sırasında Türk topraklarını kullanmaları için de TBMM'nin hükümete yetki vermesi gerektiği ileri sürülmüştür. Gerek 205 gerekse 596 Sayılı Karar metinlerinden anlaşılacağı üzere, bu kararlar silahlı kuvvetlerin yurtdışına gönderilmesine ilişkindir. Oysa 1999 bunalımı sırasında çokuluslu gücün Türkiye'deki üslerden yararlanması gerektiğinde bu yararlandırmanın hangi yetki çerçevesine oturtulacağı tartışma konusu olmuştur. Bu konuda bkz.; (Tarhanlı, 18 Mayıs 1999); <http://www.radikal.com.tr/1999/05/18/yazarlar/turtar.html> ; (Tarhanlı, “27 Mayıs 1999). <http://www.radikal.com.tr/1999/05/27/yazarlar/turtar.html> Söz konusu yazılar için ayrıca bkz.; (Tarhanlı, 2003: 169-172).

⁴⁵ Yetki konusunda bkz.; (Aşık, 8 Haziran 1999),

uçak ve meydan talebinde bulunmuştur. Türkiye bu maksatla; 8 adet F-16 ve 3 adet tanker uçağını Bandırma ve İncirlik'ten harekâta iştirak edecek şekilde NATO'ya tahsis etmiş, Balıkesir, Bandırma ve Çorlu hava meydanlarının NATO uçakları tarafından kullanılmasına izin vermiştir.”⁴⁶

BM'nin Yugoslav Federasyonu-Sırbistan'a karşı uluslararası baskı ve ambargo uygulanması yolunda almış olduğu 1160 Sayılı kararı uyarınca Türkiye de YF'na ambargo uygulayan ülkeler arasında yer almıştır.⁴⁷ BM eksenli yaptırımların icraatı içerisinde yer almış, ayrıca ambargonun denetlenmesi kapsamında bölgedeki askeri denetim uçuşlarına katkıda bulunmuştur. Aslında Türkiye'nin bunalım sürecinde yapmış olduğu askeri katkıları fiili müdahale öncesi ve sonrası diye ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Birinci dönemde Türkiye Adriyatik'teki NATO deniz görev gücüne bir firkateyn ile katılmış ve bölge üzerindeki uçuşlar için de bir F-16 filosunu NATO komutasına tahsis etmiştir.⁴⁸ İkinci dönem ise NATO'nun fiili askeri müdahalesine yapmış olduğu askeri katkıları ve ateşkes sonrasında BM'nin kontrolüne bırakılan Kosova'da güvenliğin sağlanmasına yapmış olduğu katkıları içermektedir. Bu çerçevede Türkiye NATO'ya savaş sırasında toplam 18 F-16 uçağı (önce 10 daha sonra 8 uçak), 3 tanker uçağını tahsis etmiş ve bu uçaklardan bir kısmı operasyonlara aktif olarak katılmış ve görev yapmışlardır. Ayrıca savaş sırasında Türkiye'deki askeri üs ve tesislerin NATO operasyonuna katılan ülkelerin kullanımına tahsisi söz konusudur. Ateşkes sonrasında ise Türkiye Kosova'da güvenli bölgelerin oluşturulması kapsamında görev yapacak bir birliğini KFOR emrine tahsis etmiştir.⁴⁹

⁴⁶ “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları”, [http://www.tsk.mil.tr/4 ULUSLARARASI ILISKILER/4 6 Turkiyenin Barisi Destekleme Harekatina Katkilari/konular/Turk Silahlı %20Kuvvetlerinin Barisi Destekleme Harekatina Katkilari.htm](http://www.tsk.mil.tr/4%20ULUSLARARASI%20ILISKILER/4%206%20Turkiyenin%20Barisi%20Destekleme%20Harekatina%20Katkilari/konular/Turk%20Silahl%C4%B1%20Kuvvetlerinin%20Barisi%20Destekleme%20Harekatina%20Katkilari.htm); (10 Aralık 2009).

⁴⁷ Bkz., “BM Güvenlik Konseyi 31 Mart 1998 Tarih ve 1160 Sayılı Kararı”...

⁴⁸ Bkz.; “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları”..., Operasyona katılan ülkelerin askeri katkılarına ilişkin bir sıralama için bkz.; “Operation Allied Force: Kosovo Order of Battle”, http://www.globalsecurity.org/military/ops/kosovo_orbat.htm; (10 Aralık 2009)

⁴⁹ “Kosova'da barış anlaşmasının imzalanması halinde, bu anlaşmanın uygulanmasını sağlamak, mültecilerin evlerine dönmelerine yardımcı olmak ve altyapı hizmetlerine destek sağlamak maksadıyla; NATO tarafından teşkil edilmekte olan takriben 50 bin kişilik güce Türkiye'nin 950 kişilik bir Tabur Görev Kuvveti ile katılması hususu, Milli Güvenlik Kurulu dahil gerekli platformlarda görüşülmüş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 8.10.1998 gün ve 596 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Bu karara istinaden, Bakanlar Kurulu 12.03.1999 gün ve 99 / 12600 sayılı kararıyla: Genelkurmay Başkanlığı'nı Tabur Görev Kuvveti'nin teşkili ve gönderilmesi konusunda yetkili kalmıştır.” (Aşık, 8 Haziran 1999).

Kosova'ya NATO Askeri Müdahalesi ve Mülteciler Sorunu

Türkiye aslında Kosova'da Sırp kuvvetleri ile Kosovalı Arnavutlar arasında başlayan çatışmaların ilk evresinden itibaren konunun insani boyutuna dikkati çekmeye çalışmış ve çatışmalarda sivillerin korunması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda yapmış olduğu öneriler arasında özellikle sivillerin çatışmalardan uzak tutulması için güvenli bölgeler yaratılması ve bu bölgelerin de BM, AGİT gibi uluslararası kuruluşlar tarafından korunması önerisi yer almıştır. Nitekim NATO'nun askeri müdahalesinin ardından Kosova'daki çatışmaların şiddetlenmesi, Kosovalı Arnavutların yerleşim bölgelerini hızla terk etmelerine neden olmuş, kitlesel göç hareketleri ortaya çıkmıştır. Bunun yaratmış olduğu sıkıntılar ise savaş dışı durumundaki Arnavutluk, Makedonya ve Karadağ için çok daha fazla olmuştur. Bölge ülkeleri karşı karşıya kaldıkları mülteci akını ile baş edebilmenin yolunu bu ülkelerde oluşturulan mülteci kampları ile çözmeye çalışmışlardır.⁵⁰ Bu bağlamda Türkiye mülteci kamplarına destek vermiş, bunun yanı sıra bir kısım Kosovalıları da Türkiye'de hazırlanan kamplara taşımıştır.⁵¹

Türkiye'nin mülteciler konusundaki temel yaklaşımı bu insanların kalıcı statü ile Türkiye'de veya komşu ülkelerde yaşamalarını sağlamak değil mülteciliğin geçici statüde değerlendirilmesi yönünde olmuştur.⁵² Bu iki açıdan önemlidir, ilki, bu ölçüde yoğun kitlesel yer değiştirmelerin Kosova'nın, bölgenin demografik yapısını önemli ölçüde değiştirecek olması diğeri ise göç alan ülkelerde ekonomik, siyasi açıdan pek çok sorun yaratabilecek olmasıdır. Kosova'da yaşayan Türkler açısından değerlendirildiğinde ise bu durum daha da önem kazanmaktadır. Çünkü bu bölgede yaşayan Türklerin sayısı en geniş tahminle 60 bin kadardır ve

⁵⁰ Bölge ülkelerinin ülkelerinde barındırmayı önerdikleri mülteci sayıları hakkında bkz., "Europe Facing Protracted Kosovar Migration Problem", http://www.foia.cia.gov/browse_docs.asp?doc_no=0000643591&title=EUROPE+FACING+PROTRACTED+KOSOVAR+MIGRATION+PROBLEM&abstract=&no_pages=0009&pub_date=5/21/1999&release_date=9/6/2001&keywords=REFUGEE+CRISIS&case_no=F200000179©right=0&release_dec=RIPPUB&classification=U&showPage=0001; (10 Aralık 2009).

⁵¹ Türkiye'nin mülteciler konusundaki resmi tutumuna ilişkin olarak bkz.; "İltica ve Göç Konulu Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi Kapsamında İltica ve Göç Mevzuatı", <http://www.egm.gov.tr/islemler/yabancilar/YabancilarTR.zip>

"İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı" için bkz; <http://www.egm.gov.tr/islemler/yabancilar/turkce.zip>
⁵² "Avrupa'dan gelen sığınmacılara 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne göre mülteci statüsü, oturma izni veya geçici koruma verilmektedir. Örneğin, Mart-1999'dan itibaren 17 746 Kosovalı'ya altı ay süreyle geçici oturma izni verilmiştir. 1992 sonrası savaştan kaçarak ülkemize gelen, sayıları 20 000-25 000 olduğu bilinen Bosnalıların çoğunun geri dönecek misafirler olarak kabul edildiği, sadece 666'sına mülteci statüsü verildiği bilinmektedir." (Kümbetoğlu, 2003: 294).

bunların Türkiye'ye göç etmeleri Kosova'daki Türk varlığının sona ermesi demek olacaktır.

Türkiye mülteciler konusundaki bu duyarlılığını dikkate alarak Kosova'dan gelen mültecileri göçmen misafirhanelerinde barındırdıktan sonra ateşkes ile birlikte Kosova'da oluşturulan UNMIK idaresinin güvencesi altında geri göndermiştir. Bu dönem içerisinde Türkiye'de barındırılan mülteci sayısının 18 bin⁵³ civarında olduğu ifade edilmektedir.⁵⁴ Bu sayıya İnsani Tahliye Programı (Humanitarian Evacuation Programme (HEP) tarafından Türkiye'ye getirilen 8340 mülteci dahildir.⁵⁵ Ayrıca Türkiye BM ve NATO çerçevesinde Arnavutluk ve Makedonya'da oluşturulan mülteci kamplarına da yardımda bulunmuştur.⁵⁶ Bu çerçevede Makedonya'da Boyana ve Arnavutluk'ta El Basan mülteci kampları kurularak her birinde 3.200 civarında mülteci barındırılmıştır. Barış antlaşmasının imzalanmasından sonra ise bu kamplardaki mülteciler geri dönmüştür.⁵⁷

Türkiye'nin Kosova'daki insani soruna ilişkin yardımlarının bir diğer boyutunu ise Türkiye'de sivil toplum kuruluşları aracılığı ile toplanmış olan maddi ve aynı yardımların bölgeye aktarılması olmuştur.⁵⁸ Ülke genelinde Kızılay ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yanı sıra pek çok dernek ve insani yardım kuruluşu toplanmış oldukları yardımları Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı aracılı-

⁵³ "İltica ve Göç Konulu Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi Kapsamında İltica ve Göç Mevzuatı"nda bu sayı 17746 olarak verilmektedir.

⁵⁴ Bu konuda bkz.; "United States Committee for Refugees (2000). Worldwide Refugee Information –Country Report: Turkey 2000", <http://www.refugees.org/countryreports.aspx?VIEWSTATE=dDwxMTA1OTA4MTYwOztsPENvdW50cnlERDpHb0JldHRvbjs%2BPrImhOOqDI29eBMz8b04PTi8xjW2&cid=433&subm=19&ssm=29&map=&ctl0%3ASearchInput=+KEYWORD+SEARCH&CountryDD%3ALocationList=>; (10 Aralık 2009).

⁵⁵ "Kosovo Emergency", *The Global Report 1999 UNHCR*, <http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3e2d4d5f7.pdf>

Ayrıca bkz., "Country Operation – Turkey", *The Global Report 1999 UNHCR*, <http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3e2d4d681c.pdf>

⁵⁶ "Mültecilere insani yardım kapsamında NATO tarafından Arnavutluk'ta kurulan 9800 kişilik güce, Türkiye'den de katkı talep edilmiş ve bu konuda da Bakanlar Kurulu tarafından 27.04.1999 gün ve 99 / 12688 sayılı kararla 2000 kişiye kadar bir birlikle destek sağlanması kararı verilmiştir. Bu çerçevede 150 kişilik bir hizmet birliği gönderilmiştir." (Aşık, 8 Haziran 1999).

⁵⁷ Bkz.; http://www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm

⁵⁸ Yardımın ayrıntıları için bkz.; "Yardım Bombardımanı", *Radikal*, 8 Nisan 1999, <http://www.Radikal.com.tr/1999/04/08/dis/04yar.html>; (10 Aralık 2009)

Ayrıca bkz.; "Çadırkent Yola Çıktı", *Sabah*, 7 Nisan 1999, <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/04/07/r02.html>; (10 Aralık 2009).

ğı ile bölgedeki kamplara ulaştırmıştır. Dönemin gazetelerinde toplanan yardımların bölgeye ulaştırılmasına ilişkin haberlere sıklıkla rastlanmaktadır.

Müdahale Sonrasında Oluşturulan Statü ve Türkiye'nin Yaklaşımı

23 Mart tarihinde başlatılan NATO hava saldırıları 77 gün sürmüş ve 10 Haziran 1999 tarihinde Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı W. Clark'ın Yugoslav kuvvetlerinin Kosova'yı terk etmeye başladıklarına dair görüş bildirmesinden sonra hava saldırıları askıya alınmıştır. YFC kuvvetlerinin çekilmesi için gerekli düzenlemeleri öngören anlaşma 9 Haziran 1999 tarihli Askeri Teknik Anlaşma'dır.⁵⁹ 10 Haziran'da YFC'nin Kosova bunalımına siyasi bir çözüm arayışını kolaylaştıracak geri çekilme işlemlerini başlatmasının ardından BM Güvenlik Konseyi 1244 sayılı kararı alarak Kosova'da BM himayesinde bir uluslararası sivil ve güvenlik varlığı oluşturmak istemiştir.⁶⁰ Nitekim BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararında uygun olarak, 25 Temmuz 1999'da, Kosova Geçici Yönetim Makamı oluşturulmuş, yasama, yürütme ve yargı yetkisi bu makama verilmiştir.⁶¹

Başbakan Ecevit, *“Kosova'nın geleceği belirlenirken Türkiye'nin mutlaka ağırlığını koyması gerektiğini”* vurgularken müdahale sonrasında Kosova'da yaşananları 2. Dünya Savaşı sonrasında Berlin krizine benzeterek *“...Kosova'nın geleceğinin belirlenmesinde Türkiye'nin mutlaka ağırlığını duyurması gerekir. Oradaki insanlar bizim akrabalarımız. Tarihi ilişkilerimiz var. Kosova'nın yeniden inşasında da yeniden yapılanmasında da Türkiye'nin katkısı gerekir. Bu süreçten dışlanamaz,”* demektedir (Bila, 16 Haziran 1999).

Bu çerçevede Türkiye de destekleyici ülkeler arasında yer almış ve KFOR çerçevesindeki çok uluslu güce bir tabur düzeyinde, “Kosova Türk Tabur Görev Kuvveti” ile katkıda bulunmuştur.⁶² KFOR bünyesinde görev yapacak Türk kuvvetleri 4 Temmuz 1999 tarihinde Kosova'ya ulaşmış ve bölge halkı tarafından

⁵⁹ Anlaşmanın metni için bkz.; “Military Technical Agreement”, <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>; (10 Aralık 2009).

⁶⁰ “Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi” resmi olmayan Türkçe çevirisi için bkz.; http://www.unmikonline.org/pub/misc/FrameworkPocket_TUR.pdf; (10 Aralık 2009).

⁶¹ UNMIK hakkında ayrıntılı bilgi için resmi internet sitesine bakılabilir; <http://www.Unmikonline.org>

⁶² TSK resmi internet sitesindeki bilgiler için bkz.; “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları”...

sevinçle karşılanmışlardır.⁶³ 17-18 Temmuz 1999 tarihlerinde Türk Koordinasyon Büroları Priştine ve Prizren’de açılarak Türkiye’nin göndermekte olduğu insani yardımların düzenli bir şekilde dağıtılması Kosova’nın yeniden yapılandırılması sürecine yapacağı yardımın koordinasyonu sağlanmıştır. Ayrıca Türkiye UNMIK faaliyetlerini kolaylaştıracak girişimlere de destek vermiş ve bu çerçevede Kosova’da görevli çok uluslu polis gücüne eleman göndermiştir.⁶⁴

UNMIK’in çalışmalarına başlamasına koşut olarak Kosova’da oluşturulacak statü konusunda da arayışların başlatıldığı görülmektedir. Nitekim bu doğrultuda, Türkiye dahil 12 ülkenin katılımı ile oluşturulan Kosova’nın Dostları Grubu, ortak toplantılar düzenlemiş, statü ve olası katkıları konusunda görüşlerini paylaşmışlardır.⁶⁵

UNMIK’in Kosova’da yönetimi ele almasından sonra görece bir istikrar sağlanmış olduğundan söz edilmiş olsa da özellikle Kosova’da yaşayan Türk azınlığın hak ve statüleri bakımından kimi sıkıntıların yaşandığı görülmüştür. Kosova’daki Türk azınlığın Türkçe’yi yeniden resmi dil olarak kabul ettirme mücadelesine Türkiye de destek vermiş sonuçta kısmi bir ilerleme sağlanabilmiştir.⁶⁶ Bu çerçevede Kosova’da Türkçe yayın yapan gazete, dergi, radyo ve televizyon kanallarının sayısında bir artış yaşanmıştır.

Kosova’nın geleceği, özellikle BM yönetiminin ardından sağlanacak statünün nasıl bir denge ve uzlaşma yaratacağı tartışmalıdır. Bu belirsizlik BM Genel Sekreteri’nin Kosova Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari tarafından hazırlanan rapo-

⁶³ “Cem: Balkan Countries Should Have More Say on Balkan Matters”, *Turkish Daily News*, June 28, 1999, <http://www.hurriyetdailynews.com/h.php?news=cem-balkan-countries-should-have-more-say-on-balkan-matters-1999-06-28>; (10 Aralık 2009).

Ayrıca bkz.; (Zabcı, 5 Temmuz 1999). Türkiye’nin göndermiş olduğu ilk kuvvetler Tuğgeneral Mehmet Ali Erdoğan komutasındaki 52 araç ve 133 personelden oluşmuştur. *Ayın Tarihi*, Temmuz 1999, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyınTarihi/1999/Temmuz1999.htm> ; (10 Aralık 2009).

⁶⁴ 2002’ye kadar 138 Türk Polisi bu göreve katılmıştır. <http://www.unmikonline.org/civpol/factsfigs.htm>

Emniyet Müdürlüğü verilerine göre halen 49 personel, Kosova (UNMIK-CIVPOL)’de görev yapmaktadır.

⁶⁵ Toplantıya katılan Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in açıklaması için bkz.; “Türkiye Kosova Masasında”, *Hürriyet*, 29 Haziran 1999, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/06/29/127399.asp>

⁶⁶ “Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi”nin sağlamış olduğu hak ve statü için bkz.; “Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi”, <http://www.unmikonline.org/constframewoek.htm>; (10 Aralık 2009).

ra da yansımıştır.⁶⁷ Ahtisaari'nin görüşüne göre, Kosova'da sağlanacak en uygun çözüm ve bölgede istikrarın sağlanması, bağımsızlığın verilmesi çerçevesinde olacaktır. Kosovalı Arnavutlar ve Türk azınlık temsilcileri söz konusu rapora sıcak bakarken Sırp'ların karşı çıktıkları görülmüştür.⁶⁸ Bununla birlikte bu önerinin bölgede yeni çatışmalar doğurmayacağını kimse garanti edemediği gibi bu yönde bir çözümün bölge ülkelerini toprak bütünlükleri bakımından tedirgin ettiği de söylenebilir.

UNMIK yönetimindeki Kosova ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin giderek arttırılmakta olduğundan da söz edilebilir. 1999 sonrası dönemde Kosova'nın yeniden yapılandırılması sürecinde Türkiye ile Kosova arasında çeşitli işbirliği antlaşmalarının yapıldığı görülmektedir.⁶⁹

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)'nın da Kosova'da yaşayan Türklerin gündelik yaşantılarında karşılaşmış oldukları temel yapısal sorunların çözü-

⁶⁷ Raporun tam metni için bkz.; "Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's Future Status", <http://www.unosek.org/docref/report-english.pdf>; (10 Aralık 2009)
Ayrıca bkz.; "Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement", http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf; (10 Aralık 2009).

⁶⁸ "Müzakereler Süreci ve Kosova Statüsüne Ait Öneri", *Assembly Support Initiative Newsletter*, Mayıs 2007, No 27, s. 32-33, http://www.osce.org/publications/mik/2007/04/24145_831_tr.pdf; (10 Aralık 2009).

⁶⁹ Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

18 Aralık 2003 tarihinde Priştine'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sağlık Bakanlığı ile Kosova Geçici Özyönetim Kurumları (Sağlık Bakanlığı) Adına Görev Yapan Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi Arasında Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması", 20 Ekim 2004 tarih ve 5239 Sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunmuştur.

15 Eylül 2004 tarihinde Priştine'de imzalanan, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Çevre ve Orman Bakanlığı ile Kosova Geçici Özyönetim Kurumları (Çevre ve Mekânsal Planlama Bakanlığı) Adına Görev Yapan Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi Arasında Çevre Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı" 28 Ekim 2005 tarihinde 5424 Sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunmuştur.

26 Ağustos 2004 tarihinde Priştine'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kosova Geçici Özerk Yönetim Kurumlarını (Kosova Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı) Temsil Eden Kosova'daki BM Geçici Yönetimi (UNMIK) Arasında Yapılan Kültürel İşbirliği Anlaşması", 1 Haziran 2005 tarihinde, 5360 Sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunmuştur.

Anlaşma ile Kosova'daki Osmanlı dönemi eserlerin restorasyonunda Türkiye Kosova'ya yardımcı olmayı yükümlenmiştir. Bu bağlamda Prizren'deki Sinan Paşa Camii, Pristina'daki Fatih Sultan Mehmet Camii, Pristina'daki Sultan Murat Türbesi, Prizren Kalesi, İpek-Kızıl Camii restorasyonları yapılacak ve ilerleyen süreçte daha başka projelere de destek verilecektir. "Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı İle Kosova Geçici Özerk Yönetim Kurumlarını (Kosova Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı) Temsil Eden Kosova'daki BM Geçici Yönetimi (UNMIK) Arasında Yapılan Kültürel İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun", <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5360.html>; (10 Aralık 2009).

münde proje desteği kalkınma yardımları verdiği görülmektedir.⁷⁰ Bu bakımdan bölgede görev yapan Kosova Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanlığı'nın bölge halkı ile sıcak bir ilişki geliştirerek istikrara katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Özellikle alt yapı, sağlık ve eğitim gibi alanlarda yürüttükleri faaliyetlerle yerel yönetimlerin sorunlarını çözmeye yardımcı olmaktadır.⁷¹

Kosova'nın statüsüne ilişkin tartışmalar sürerken Avrupa Birliği'nin NATO'nun Kosova'daki kimi yükümlülüklerini üslenmek istemesi Türkiye ile AB'yi bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Özellikle polis operasyonları komutasının NATO'dan AB'ye devredilmek istenmesi Kosova konusunda Türkiye ile AB arasında görüş ayrılıklarını su yüzüne çıkarmıştır. GKRY'nin AB içerisinde yer alması ve Kosova'ya gönderilecek polis gücüne katkıda bulunmak istemesi Türkiye'nin sert tepki göstermesine neden olmuştur. Bu durum aslında NATO ve AB ortak operasyonlarının niteliği tartışılırken de gündeme gelmiş Türkiye NATO üyesi olmayan Malta ve GKRY'nin bu çerçeve içerisinde yer almasına karşı çıkmıştı. Bu bağlamda Türkiye NATO'nun AGSP çerçevesinde AB'ye vereceği askeri desteğe de "karar alma mekanizmalarına dahil edilmediği için" karşı çıkarak Avrupa Birliği'nin acil müdahale gücüne taahhüt ettiği kuvvetleri geri çektiğini açıklamıştır.⁷²

SONUÇ

Türkiye'nin bir bütün olarak Yugoslavya'nın dağılmasına ilişkin politikasının aslında temkinliliğini ve genel dış politika ilkelerini yansıttığı söylenebilir. Uyuşmazlıkların güç kullanmadan müzakere yoluyla çözülmesi, devletlerin ulusal sınırlarının kuvvet kullanılarak değiştirilmemesi, uluslararası toplum ile ortak hareket etmek gibi öncelikleri Türkiye'nin bu bunalımlara tek başına müdahale etmekten kaçınmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Türkiye gerek Bosna-Hersek müdahalesi sırasında gerekse Kosova bunalımında büyük ölçüde buralardaki insan hakları ihlallerinin önüne geçilebilmesi için uluslararası toplumun ortak tepki göstermesi gerektiğinden hareket etmiş ve müdahalenin aciliyeti üzerinde özellikle durmuştur. Türkiye, Bosna bunalımından yola çıkarak Kosova bunalımında ulus-

⁷⁰ TİKA'nın hazırlamış olduğu raporlarda yapılan yardımların ülke ve sektörler göre dağılımını gözlemek mümkün. Söz konusu raporlar için bkz.; <http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik.ASP?ID=144>

⁷¹ Bu konudaki haberlerin ayrıntıları için bkz.; <http://www.kosovamamusa.com/kategori.asp?kategori=2>; <http://www.prizrenliler.org>; <http://www.kosovahaber.com>

⁷² Bu konudaki haberler için bkz.; (Şık, 13 Haziran 2007); (Köylü, 13 Haziran 2007); (Mesci, 12 Haziran 2007); "NATO Genel Sekreteri Ankara'da", http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/06/070612_turkey_nato_update.shtml

lararası toplumun kuvvet kullanma kararlılığını inandırıcı önlemlerle destekleyerek göstermesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Ancak özellikle BM'nin almış olduğu kararlarda ortak bir askeri müdahaleye meşruiyet kazandıracak açıklıkta bir yetki vermemiş olması Sırbistan'ın Kosova'daki sertlik yanlısı tutumundan vazgeçmesini önlememiş, deyim yerindeyse çatışan tarafları cesaretlendirmiştir. Bununla birlikte gelişmeler Türkiye'yi haklı çıkartmıştır. Uluslararası toplumun ve örgütlerin Bosna ve Kosova bunalımlarına acil müdahale edebilmeleri bu örgütlerin karar verme süreçlerindeki tıkanıklıklar aşılamadığı için bir diplomatik, askeri harekâta karar vermeleri gecikmiş; sonuçta saldırgan tarafı cesaretlendirirken mağdur edilen kesimin de ümitlerini kırmıştır.

Türkiye, Kosova'daki uzlaşmazlığın bir sıcak çatışmaya dönüşmemesi için dengeleyici bir rol üstlenmiştir. Kosovalı Arnavutların bağımsızlık taleplerini açıktan desteklemediği gibi sorunu YFC'nin/Sırbistan'ın iç işi olarak gördüğünü belirtmiş, Sırbistan'ı da yaratmış olduğu çatışmacı ortamdan geri adım atmaya çağırılmış ve 1974 Anayasası'nın Kosova için öngörmüş olduğu hakları tanımaya davet etmiştir. Bu duruşun kaçınılmaz sonucu, çatışan her iki tarafın da Türkiye'ye hayal kırıklığı ile yaklaşması olmuş; hatta Sırbistan, Türkiye'nin diplomatik süreçlerden iletmiş olduğu bu görüşlerini iç işlerine karışma çabası olarak yorumlamıştır. Türkiye'nin diplomatik alanda yürütmüş olduğu girişimler benzer duyarlılıklar taşıyan ABD tarafından desteklenirken aynı duyarlılığın AB içinde veya Rusya ve Yunanistan gibi ülkelerde destek bulduğunu söylemek zordur.

Diğer yandan Türkiye'nin bunalımın çözümüne ilişkin önerileri aslında tüm olasılıkları içinde barındırmaktadır; Buna göre Kosova bunalımını çözmek için aşağıdaki seçeneklerden biri üzerinde anlaşılabilir:

1974 Anayasası ile Kosova'ya sağlanmış olan statüye geri dönülebilir,

1974 Anayasası'nda sağlanan hakları daha da genişleten bir özerklik statüsünde uzlaşılabilir,

Federal yapı yeniden oluşturulabilir,

Kosova'ya bağımsızlık verilebilir.

Bütün bu olasılıklar aslında farklı çıkar önceliklerinin müzakere edilmesiyle oluşturulacak bir dengeyi öngörmektedir. Tarafların güce başvurarak aşırı istemlerini gerçekleştirilmeye çalışmaktan kaçınmaları durumunda büyük ölçüde bunlardan biri üzerinde uzlaşmak mümkün olabilirdi. Oysa süreç bunun tersi yönde gelişmiş oldu. Fiili askeri güç kullanımından sonra halihazırda Kosova için en uygun çözümün bağımsızlık verilmesi olduğu yetkili ağızlar tarafından önerilmiştir.

Türkiye'nin Kosova'ya ilişkin dış politikasında, diplomasinin yetersiz kalması durumunda uluslararası toplumun ortak askeri müdahalesi öngörülmüştür. BM Güvenlik Konseyi'nin 1160 ve 1199 Sayılı Kararlarının ardından Kosova'da tırmanan çatışmalara bir askeri müdahale kaçınılmaz olduğunda Türkiye de müdahaleyi düzenleyecek olan NATO'nun operasyonları içerisinde yer almış ve hava ve deniz kuvvetleri unsurlarını göndererek katkıda bulunmuştur. Yugoslavya bunalımında Türkiye'nin tek başına bir inisiyatif üstlenmesi mümkün olmamış, Türkiye genelde uluslararası toplum, özelde ABD ile aynı söylemleri geliştirmiştir. Aslında bu tür bir dış politika stratejisinin izlenmiş olması siyasetçilerin rasyonel davrandıklarını da göstermiştir. Sübjektif değerler ekseninde bir dış politika izlemek yerine akılcı ve tutarlı bir dış politika izlenmiştir.

Kosovalı Arnavutların dile getirmiş oldukları bağımsızlık taleplerine doğrudan destek vermeyeceğini açıklayarak dile getirilen şikayetlerin Sırbistan'ın kamu düzeni içerisinde çözebileceği şikayetler olduğunu belirtmiş, ayrılıkçı hareketleri desteklediği şeklinde bir izlenim yaratmak istememiştir. Diğer yandan da Sırbistan'ın insan haklarını ihlal etmesine sessiz kalamayacağını açıkça ifade ederek tüm sakıncalarına rağmen bir uluslararası müdahale sözkonusu olur ise bu müdahaleye katkıda bulunacağını açıklamıştır. Bu süreçte söylemleri içerisinde Kosovalı Arnavutlarla beraber bölgede yaşayan Türkleri de yerleştirmiş, onların diğer toplumsal gruplarla aynı haklara sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim UNMIK idaresi kurulduğu andan itibaren en önemli mücadele, oluşturulacak yeni yapıda Kosovalı Türklerin hak ve statülerinin korunması olmuştur.

Dönemin yoğun gündemine rağmen Türkiye Kosova bunalımında izlemiş olduğu akılcı dış politika ile bölge istikrarına katkıda bulunurken ulusal çıkarlarını da korumak becerisini gösterebilmiştir. Bir başka açıdan ise TSK'nın uluslararası bunalımlarda çokuluslu operasyonlara katılma bilgi ve becerisini arttırmasına olanak sağlayarak BM ve NATO kaynaklı barış operasyonlarındaki konumunu pekiştirmiştir.

Aslında 1998-1999 yılları Türkiye için pek çok açıdan zorlu geçen yıllar olmuştur. 1995-1996 Kardak Kayalıkları bunalımı, 1997 S-300 bunalımı, 1998 Suriye üzerinde uygulanan baskı sonucu Öcalan'ın Suriye'den çıkartılması ve bu konuda Yunanistan ve İtalya ile yaşanan gerilim, 1999'da yaşanan depremler, ardından Helsinki'de Türkiye'nin adaylığının tanınması, AGİT İstanbul Zirvesi gibi gelişmeler Türkiye'de dış politikanın gündemini sürekli sıcak tutmuştur. Bu gelişmelerin ortasında Kosova'ya NATO'nun askeri müdahalesi Mart-Temmuz arası dönemde ayrı bir yer tutmuştur. Savaş sırasında askeri operasyonun yürü-

tülmesi, savaşın etkilerinden kurtulmaya çalışan insanların mülteci akını başlatmaları ve bunların güvenli bölgelerde konuk edilmeleri, savaş sürerken Türkiye'nin sıkıntılarını arttırmıştır. Aynı dönemde Türkiye Kosova'daki savaş nedeniyle Avrupa'ya yapmış olduğu ihracatında da farklı ulaştırma koridorları aramak zorunda kalmıştır.

Bütün bu gelişmelere koşut olarak Türkiye'nin yeni dönemde bölgeye ilişkin politikasında askeri gücünün yanında "yumuşak güç"ünü de başarıyla kullanmaya başladığını söylemek mümkündür. Doğrudan ekonomik ve siyasi ilişkilerin yanı sıra eğitim ve kültür alanında resmi kurumlar arasındaki işbirliğinin somut yansımaları genç kuşakların birbirleri hakkında daha yakından bilgi edinmelerine olanak tanırken ilişkilerin zeminini de sağlamlaştırmaya yaramıştır.

Türkiye'nin savaş süresince yapmış olduğu katkı UNMIK yönetiminin kurulmasından sonra sivil insani düzeyde de sürmüştür. Bir yandan KFOR bünyesinde Kosova'da görev yapacak Kosova Türk Tabur Görev Kuvveti ile bölgedeki istikrara katkıda bulunurken diğer yandan da savaşın yol açmış olduğu yıkımın etkilerini ortadan kaldıracak altyapı yatırımlarına katkıda bulunmuştur. Türkiye'deki insan hakları kuruluşları, sivil toplum örgütleri, Diyanet ve Kızılay gibi resmi örgütler ve TİKA, insani yardımda ve bölgenin yeniden yapılandırmasına katkıda bulunmak için çaba göstermektedirler.

Kosova krizinin başlangıcında Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkan Türkiye 1999 sonrasında oluşturulan UNMIK idaresinde Kosova ve Sırbistan ile ilişkilerini güçlendirmiş, sonuçta uluslararası toplumun eğilimlerini paylaşarak Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. Bu durumun Sırbistan ile olan ilişkilerini etkilememesi için de özen gösterilmiş ve Sırbistan Cumhurbaşkanı'nın 29 Kasım 2007 tarihinde Türkiye'yi ziyareti sırasında Kosova sorununun iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilememesi için çaba gösterileceği vurgulanmıştır. Bu noktada Türkiye ile Sırbistan'ın Balkanlar'da istikrarın korunmasına ve her iki ülkenin de AB ile entegrasyona önem verdikleri söylenebilir. 2008 yılında ise Türkiye diğer devletlerle birlikte Kosova'nın bağımsızlık ilanını tanıyarak bu tarihe kadar izlenmiş olduğu Kosova siyasasında önemli bir değişiklik yapmıştır.⁷³ Kosova'nın bağımsızlığını tanıma kararının Sırbistan-Türkiye ilişkilerinde sarsıcı bir etkisi olduğundan söz edilebilir. Tanıma kararının hemen ardından Sırbistan Ankara'daki büyükelçisini geri çektiği gibi Türkiye'nin Belgrad'a atamış olduğu büyükelçisi-

⁷³ "Türkiye de Kosova'yı Resmen Tanıdı", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=8258200 &tarih=2008-02-18>; (10 Aralık 2009).

nin güven mektubunu sunması için randevu vermeyi geciktirdiği görülmüştür.⁷⁴ İki ülke arasındaki ilişkiler 2009 yılı itibariyle normal seyrine dönmeye başlamış, geri çekilen Sırbistan büyükelçisi Ankara'ya geri dönerken Dışişleri Bakanlarının karşılıklı ziyaretler yapmıştır.⁷⁵

⁷⁴ Cumhurbaşkanı Tadiç, bağımsızlığın ilanından hemen önceki Ankara ziyaretinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'dan "*Kosova'nın bağımsızlığını tanımayacakları konusunda güvence aldığını, ama Türkiye'nin vermiş olduğu sözün arkasında durmadığını*" ileri sürmüştür. (Yanatma, 22 Haziran 2008), <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=705227>; (10 Aralık 2009).

⁷⁵ "Türkiye ve Sırbistan, Kosova'ya Rağmen İşbirliğini Canlandırıyor", <http://www.haberler.com/turkiye-ve-sirbistan-kosova-ya-ragmen-isbirligini-haberi/>; (10 Aralık 2009)

KAYNAKÇA

- Aksu, F. (2003). "Confidence, Security and Conflict Resolution Initiatives in the Balkans", *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 2003, pp. 41-85.
- Aşık, M. (8 Haziran 1999). "NATO'ya Katkımız", *Milliyet*, 8 Haziran 1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999/06/08/t/yazar/asik.html>; (10 Aralık 2009).
- Bila, F. (16 Haziran 1999). "Ecevit'in Gözüyle Kosova", *Milliyet*, 16 Haziran 1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999/06/16/yazar/yon.html>; (10 Aralık 2009).
- Bougarel, X. (2005). "The Role of Balkan Muslims in Building a European Islam", *EPC Issue Paper*, No. 43, 23 November 2005, http://www.epc.eu/TEWN/pdf/81451702_EPC%20Issue%20Paper%2043%20Islam%20in%20the%20Balkans.pdf; (10 Aralık 2009).
- Bozboru, N. (2005). "Kosova'da Uluslararası Yönetimin Kurulması ve Yeni Belirsizlikler", *Avrasya Dosyası*, 2005, Cilt:11, Sayı 2, ss. 282-316.
- Dış Politika ve Ekonomi Açısından Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri*, Uluslararası Sempozyum 5-6 Aralık 1991, İstanbul: İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Yay, 1992.
- Emiroğlu, H. (2006). *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu*, Ankara: Orient Yayınları, 2006.
- George, A. L.. (1994). "Coercive Diplomacy: Definiton and Characteristics", *The Limits of Coercive Diplomacy*, Eds. Alexander L. George and William E. Simons, Boulder: Westview Press, 1994;
- Jakobsen, P. V. (1998). *Western Use of Coercive Diplomacy After the Cold War*, New York: St. Martin's Pres, 1998.
- Kenar, N. (2005). *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*, Ankara: Palme Yay., 2005.
- Köylü, H. (13 Haziran 2007). "Ankara'dan Scheffer'e Kosova Vizesi Yok", *Radikal*, 13 Haziran 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=224005>; (10 Aralık 2009).
- Kut, Ş. (2005a). "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993", *Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik*, Şule Kut, (ed.), İstanbul: İstanbul Bilgi Ün. Yay., 2005, ss. 45-78.
- _____.(2005b). "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri", *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, Şule Kut (ed.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, ss. 195-224.

_____.(2005c). “Yeni Balkan Savaşı ve Makedonya’nın Sonu Senaryoları”, *Balkanlar’da Kimlik ve Egemenlik*, Şule Kut (Ed.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay., 2005, ss. 79-90.

_____.(1998). “Kosova: Milliyetçiliğin Kördüğümü”, *Foreign Policy*, (Türkiye Baskısı), Güz 1998, ss. 53-64.

_____.(1996/97)“Turkey in the Post-Communist Balkans: Between Activism and Self-Restraint”, *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 1996/97, Vol. 3, pp. 39-46.

Kümbetoğlu, B. (2003). “Küresel Gidişat, Değişen Göçmenler ve Göçmenlik”, *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*, Ayhan Kaya ve Günay Göksu Özdoğan (Der.), İstanbul: Bağlam Yay., ss. 271-298.

Mesci, E. (812 Haziran 2007). “Türkiye’yi Kosova İçin İkna Etmeye Geldi”, *Sabah*, 12 Haziran 2007, <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/06/12/haber,3DCE620D9E084A4E9DA01623E09CEBB4.html>; (10 Aralık 2009).

Özgür Baklacıoğlu, N. (2007). “Türkiye’nin Balkan Politikasında Rumeli ve Balkan Göçmen Dernekleri: Beklentiler, Roller ve Sorunlar”, *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*, Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan (Der.), İstanbul: Bağlam Yay., 2007, ss. 77-118.

_____.(2001). “Albanian Migrations And the Problem of Security in the Balkans”, *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 2001, pp. 75-122.

Robins, P. (2003). *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*, London: Hurst and Company, 2003.

Recepoglu, A. S. “Kosova’da Türkçe Yayınlar ve Kitaplar”, *Rumeli Kültürü*, Sayı:11-12, ss. 88-91. http://www.rumelivakfi.org.tr/sayi11_12/dergi.htm; (10 Aralık 2009).

Ramet, S. P. (1992). “War in the Balkans”, *Foreign Affairs*, Fall 1992, pp. 82-85.

Sander, O. (1998). “Balkan ve Karadeniz İşbirliği”, *Türkiye’nin Dış Politikası*, Ankara: İmge Yay., 1998, ss.189-210.

Soysal, İ. (1993) “Günümüzde Balkanlar ve Türkiye’nin Tutumu, Kronoloji ve Genel Bilgiler (1989-1992)”, *Balkanlar*, İstanbul: OBİV Yayınları, 1993, ss. 179-240.

Soysal, İ. ve Kut, Ş. (der.). (1997). *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990-1996*, İstanbul: OBİV Yayınları, 1997.

Sönmezoğlu, F. (2004). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Faruk Sönmezoğlu (Der.), İstanbul: Der Yayınları, 2004, ss. 1045-1051.

Şık, B. (13 Haziran 2007). “Kosova’da Rum Polisine Ret”, *Milliyet*, 13 Haziran 2007, <http://www.milliyet.com.tr/2007/06/13/siyaset/axsiy01.html>; (10 Aralık 2009).

Tarhanlı, T. (2003). *Ne Hukuk Ne de Ahlak*, Ankara: Dost Yayınları, 2003.

_____. “İzin Gerekmez mi?”, *Radikal*, 18 Mayıs 1999; <http://www.radikal.com.tr/1999/05/18/yazarlar/turtar.html>; (10 Aralık 2009).

_____. “NATO, Üsler ve TBMM”, *Radikal*, 27 Mayıs 1999. <http://www.radikal.com.tr/1999/05/27/yazarlar/turtar.html>; (10 Aralık 2009).

Tınc, F. (3 Aralık 2007). “Bağımsız Kosova’nın Riskleri”, *Hürriyet*, 3 Aralık 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/7800596.asp?m=1>; (10 Aralık 2009).

Tuna, A. (25 Mart 1998). “Kosovalı Türkler Gergin”, *Cumhuriyet*, 25 Mart 1998, s. 9.

Türkmen, İ. (27 Mayıs 1999). “Türk Uçaklarına Savaş Görevi”, *Hürriyet*, 27 Mayıs 1999, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/05/27/119411.asp>; (10 Aralık 2009).

Uzgel, İ. (2001). “Kosova ve Güneydoğu: Benzerlikler ve Farklılıklar”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, Cilt II, İstanbul, İletişim, 2001, s. 510.

Uzgel, İ. (1998). “Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar”, *En Uzun On Yıl*, Gencer Özcan ve Şule Kut (Der.), İstanbul: Boyut Yayınları, 1998, ss. 403-444.

Yanatma, S. (22 Haziran 2008). “Sırbistan, Türkiye’nin Belgrad Büyükelçisini Kabul Etmiyor”, *Zaman*, 22 Haziran 2008, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=705227>; (10 Aralık 2009).

Zabcı, F. (5 Temmuz 1999). “Kosova’da Mehmetçik Coşkusu”, *Hürriyet*, 5 Temmuz 1999, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/07/05/128598.asp>; (10 Aralık 2009).

“1999 Yılı MGK Toplantılarının Basın Bildirileri, 26 Mart 1999”, http://www.Mgk.Gov.tr/Turkce/Yazdirilabilir%20Surum/Basin%20Bildirileri/199/26_Mart_1999.pdf; (10 Mayıs 2007).

“BM Güvenlik Konseyi 23 Eylül 1998 Tarih ve 1199 Sayılı Kararı”, [\(10 Aralık 2009\)](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement).

“BM Güvenlik Konseyi 31 Mart 1998 Tarih ve 1160 Sayılı Kararı”, [\(10 Aralık 2009\)](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement).

“Cem: Balkan Countries Should Have More Say on Balkan Matters”, *Turkish Daily News*, June 28, 1999, <http://www.hurriyetdailynews.com/h.php?news=cem-balkan-countries-should-have-more-say-on-balkan-matters-1999-06-28>; (10 Aralık 2009).

“Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement”, http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf; (10 Aralık 2009).

“Country Operation – Turkey”, *The Global Report 1999 UNHCR*, <http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3e2d4d681c.pdf>; (10 Aralık 2009).

“Çadırkent Yola Çıktı”, *Sabah*, 7 Nisan 1999, <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/04/07/r02.html>; (10 Aralık 2009).

“Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in Bonn’dan Dönüşünde Esenboğa Havaalanı’nda Yaptığı Basın Toplantısı (26 Mart 1998)”, <http://turkhaber.byegm.gov.tr/arsiv/1998/03nisan/T3.htm>; (10 Aralık 2009).

“Dışişleri Bakanı Sayın İsmail Cem’in Kosova Konusunda Basın Mensuplarına Yaptığı Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 25 Mart 1999, <http://web.archive.org/web/20040216004803/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/03/25.htm>

“Europe Facing Protracted Kosovar Migration Problem”, http://www.foia.cia.gov/browse_docs.asp?doc_no=0000643591&title=EUROPE+FACING+PROTRACTED+KOSOVAR+MIGRATION+PROBLEM&abstract=&no_pages=0009&pub_date=5/21/1999&release_date=9/6/2001&keywords=REFUGEE+CRISIS&case_no=F-2000-00179©right=0&release_dec=RIPPUB&classification=U&showPage=0001; (10 Aralık 2009).

“GDAÜ Parlamentoları Dışişleri Komisyonları Başkanları Kurucu Konferansı’na İlişkin Basın Açıklaması”, *Dışişleri Güncesi*, 9-10 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/02.html>

“Hükümet'ten Kosova Bildirisi”, *Sabah*, 17 Mart 1998; <http://arsiv.sabah.com.tr/1998/03/17/r14.html>; B. Tarihi: 20.7.2006.

“İltica ve Göç Konulu Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi Kapsamında İltica ve Göç Mevzuatı”, <http://www.egm.gov.tr/islemler/yabancilar/YabancilarTR.zip>

“İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı” <http://www.egm.gov.tr/islemler/yabancilar/turkce.zip>

“Joint Statement on the Meeting of the Presidents of Turkey, Bulgaria And Romania, (Antalya, 16-17 April 1998)” <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume3/JuneAugust1998/JOINTSTATEMENT.PDF>

“Kosovo Emergency”, *The Global Report 1999 UNHCR*, <http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3e2d4d5f7.pdf>

“Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi”, [Resmi Olmayan Türkçe Çevirisi], http://www.unmikonline.org/pub/misc/FrameworkPocket_TUR.pdf; (10 Aralık 2009).

“Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi”, <http://www.unmikonline.org/constframework.htm>; (10 Aralık 2009).

“Kosova Krizine İlişkin Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 21 Mart 1999, <http://web.archive.org/web/20040216002659/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/03/21.htm>

“Kosova Krizinin Çözümüne Yönelik Rambouillet Müzakereleri'ne İlişkin Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 24 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/http://www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/02.html#71>

“Kosova'da Yaşayan Türklerin Sorunları Paneli”, http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1056

“Military Technical Agreement”, <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>; (10 Aralık 2009).

“Müzakereler Süreci ve Kosova Statüsüne Ait Öneri”, *Assembly Support Initiative Newsletter*, Mayıs 2007, No 27, http://www.osce.org/publications/mik/2007/04/24145_831_tr.pdf; (10 Aralık 2009).

“NATO Genel Sekreteri Ankara'da”, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/06/070612_turkey_nato_update.shtml; (10 Aralık 2009).

“NATO Harekatı’na İlişkin Basın Açıklaması”, *Dışişleri Güncesi*, 24 Mart 1999, <http://web.archive.org/web/20041027080354/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/9/03/24.htm>

“Operation Allied Force: Kosovo Order of Battle”, http://www.globalsecurity.org/military/ops/kosovo_orbat.htm; (10 Aralık 2009).

“Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's Future Status”, <http://www.unosek.org/docref/report-english.pdf>; (10 Aralık 2009).

“Sayın Cumhurbaşkanımızın Hırvatistan ile Yapılan Anlaşmaların İmza Töreninden Sonra Basına Yaptıkları Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 10 Şubat 1999, <http://web.archive.org/web/20040519103816/www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/9/02.html>

“Sırlardan Cevap: İçişlerimize Karışmayın”, *Hürriyet*, 9 Mart 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/03/09/31995.asp>

“T.C. Dışişleri Bakanlığı Haftalık Olağan Basın Toplantısı 12 Mayıs 1999”, (Toplantıyı Yapan: Sermet Atacanlı), <http://web.archive.org/web/20011116114741/www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cc/1999/05/12.htm>

“TBMM’nin Anayasa’nın 92. Maddesi Kapsamında Verdiği İzin Kararları, (1990-2003)” http://www.belgenet.com/yasa/tbmm_karar-92.html

“TBMM'nin Anayasa'nın 92. Maddesi Kapsamında Verdiği İzin Kararları (1990-2003)”, http://www.belgenet.com/yasa/tbmm_karar-92.html

“The Alliance's Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, <http://www.nato.int/docu/basictxt/b911108a.htm>

“The Alliance's Strategic Concept”, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları”, http://www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm; (10 Aralık 2009).

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine İzin Verilmesine Dair [18. 12. 1992 gün ve 205 Sayılı Karar], http://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar_205.html; (10 Aralık 2009).

“Türkiye, Bulgaristan, Romanya Cumhurbaşkanları Zirvesi Ortak Bildirisi (Antalya, 16-17 Nisan 1998)”, http://turkhaber.byegm.gov.tr/arsiv/1998/27_nisan/T1.htm

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 4. Yasama Yılı 4. Birleşim 08/Ekim /1998 Perşembe”, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.birlesim_baslangic?P4=333&P5=B&web_user_id=3160540&PAGE1=11&PAGE2=29

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 3. Yasama Yılı 67. Birleşim 17/Mart /1998 Salı”, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=301&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=95 (10 Aralık 2009).

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 3. Yasama Yılı 64. Birleşim 10/Mart /1998 Salı”, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutnak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=298&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=100; (10 Aralık 2009).

“Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı İle Kosova Geçici Özerk Yönetim Kurumlarını (Kosova Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı) Temsil Eden Kosova’daki BM Geçici Yönetimi (UNMIK) Arasında Yapılan Kültürel İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5360.html>; (10 Aralık 2009).

“Türkiye Kosova Masasında”, *Hürriyet*, 29 Haziran 1999, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/06/29/127399.asp>

“Türkiye’nin Kosova Sorununun Barışçı Çözümüne Yönelik Çabalarına İlişkin Açıklama”, *Dışişleri Güncesi*, 28 Ocak 1999, <http://web.archive.org/web/20040519104240/http://www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/hk/99/01.html#34;> (08 Kasım 2007).

“Türkiye de Kosova’yı Resmen Tanıdı”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=8258200&tarikh=2008-02-18;> (10 Aralık 2009).

“Türkiye ve Sırbistan, Kosova’ya Rağmen İşbirliğini Canlandırıyor”, [http://www.haberler.com/turkiye-ve-sirbistan-kosova-ya-ragmen-isbirligini-haberi/;](http://www.haberler.com/turkiye-ve-sirbistan-kosova-ya-ragmen-isbirligini-haberi/) (10 Aralık 2009).

“United States Committee for Refugees (2000). Worldwide Refugee Information Country Report: Turkey 2000”, <http://www.refugees.org/countryreports.aspx?VIEWSTATE=dDwxMTA1OTA4MTYwOztsPENvdW50cnlERDpHb0JldHRvbjs%2BPrImhOOqDI29eBMz8b04PTi8xjW2&cid=433&subm=19&ssm=29>

&map=&ctl0%3ASearchInput=+KEYWORD+SEARCH&CountryDD%3ALocationList=; (10 Aralık 2009).

“Yardım Bombardımanı”, *Radikal*, 8 Nisan 1999, <http://www.radikal.com.tr/1999/04/08/dis/04yar.html>; (10 Aralık 2009).

“Yugoslavya (Kosova) Türk Edebiyatı – Dipnotlar”, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=109871&DOSYAISIM=dipnotlar.pdf>

Ayın Tarihi, Temmuz 1999, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1999/Temmuz1999.htm>; (10 Aralık 2009).

Ayın Tarihi, 25 Mart 1999, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1999/mart1999.htm>; (10 Aralık 2009).

<http://www.kosovahaber.com/>

<http://www.kosovamamusa.com/kategori.asp?kategori=2>

<http://www.prizrenliler.org>

<http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik.ASP?ID=144>

<http://www.unmikonline.org/>

<http://www.unmikonline.org/civpol/factsfigs.htm>